

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВНЗ УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра богослов'я

Освітня програма

«Християнська педагогіка та організація дозвілля»

Магістерська робота

**ВЧЕННЯ ПРО СОТВОРЕННЯ І ГРІХОПАДІННЯ ЛЮДИНИ У
БОГОСЛОВСЬКІЙ СПАДЩИНІ ПАПИ БЕНЕДИКТА XVI**

(богословське дослідження)

Студентки 2-го курсу:

Богдани Слободюк

Науковий керівник:

Юрій Мартинюк,

ліценціат з морального богослов'я

Рецензент:

Віктор Жуковський, доктор богослов'я,

кандидат філософських наук

Львів 2024

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Людина у творчому задумі Бога.....	7
1.1. Початки занепаду теми.....	7
1.1.1. Історичні передумови занепаду теми творіння.....	8
1.1.2. Папа наголошує на «Початку в Бозі».....	12
1.2. Людина – вінець творіння й образ Бога.....	15
1.3. Бути людиною – бути відповідальною.....	19
1.4. Людина після гріхопадіння.....	22
Розділ 2. Про наслідки гріхопадіння для людства	27
2.1. Наслідки гріхопадіння для людини	27
2.1.1. Послаблення віри внаслідок гріха.....	31
2.1.2. Страждання як наслідок гріха.....	35
2.2. Наслідки гріхопадіння для суспільства.....	37
2.3. Наслідки гріхопадіння людини для навколишнього середовища....	42
Розділ 3. Шлях відновлення богоподібності людини.....	47
3.1. Повернення до образу Божого через Слово.....	47
3.2. Церква – місце Божої благодаті.....	52
3.3. Пресвята Євхаристія – остаточне звільнення з рабства гріха.....	59
Висновки	66
Список використаної літератури.....	69

ВСТУП

Сьогоднішній світ, на жаль, дає викривлене уявлення про людину, її покликання, а також применшує її унікальність, відкинувши той факт, що вона є вінцем Божого творіння. У своїх працях великий богослов сучасності Йосиф Рацінгер/Бенедикт XVI описує ці кризові ситуації людства, але водночас вказує на шляхи їх подолання. Папа Бенедикт XVI, якого можна назвати «людиною кількох поколінь», вичерпно подає причинно-наслідкові аспекти цієї проблематики. У своїх працях він веде діалог між минулим, сучасним і майбутнім, а відтак людину третього тисячоліття вводить в історичну дійсність, зображуючи цю дійсність по-іншому, однак завжди у любові до правди.

Перебуваючи самим у сопричасті з Богом, Йосиф Рацінгер веде у своїх працях до сопричастя з Богом кожену людину доброї волі, пригадуючи та роз'яснюючи, що означає бути вінцем Божого творіння та Його образом і подобою. Враховуючи те, що Йосифа Рацінгера у богословських колах уже називають Отцем Церкви XXI ст., а також простоту мови його праць, що водночас не позбавляє їх богословської глибини, ми розглянемо у цій магістерській роботі погляд на анонсовану проблематику антропології саме в працях Йосифа Рацінгера. Оскільки тему про створення і гріхопадіння людини німецький богослов висвітлює у численних працях як у період до понтифікату, так і після, тому вважаємо за доцільне не обмежуватися у розкритті анонсованої проблематики творами Йосифа Рацінгера якогось конкретного періоду життя, адже тема «бути людиною» є центральною у всіх його працях.

Проблематика дослідження полягає в тому, щоб описати найперше, що для Йосифа Рацінгера означає бути людиною, що спотворило цей її Богом дарований «статус» та як повернутися у своїй людськості до первісного задуму Творця. Твори цього визначного богослова покликані змивати отруту байдужості і секуляризму з людини, відкрити їй двері до правди, де справу довершить Божа благодать.

Отож, об'єктом даної магістерської роботи є вчення про людину у Папи Бенедикта XVI/Йосифа Рацінгера, а предметом – його твори. Відтак метою нашої роботи є: розкрити зміст вчення про людину та її покликання у богослов'ї Папи Бенедикта XVI/Йосифа Рацінгера на основі аналізу його творів.

Завдання нашої магістерської роботи – розкрити поняття «образу і подоби Божої» в людині; проаналізувати, яке покликання людини; показати, що людина набуває гідності через налагодження стосунків з людьми та Богом; описати сучасні шляхи поневолення людини; вказати на «переваги» обрання Божої дороги.

Аби досягнути поставлених завдань, будемо використовувати метод опису, аби ґрунтовніше усвідомити богословський погляд Йосифа Рацінгера на анонсовану проблематику. Також використовуватимемо метод синтезу та узагальнення, що сприятиме тому, аби цілісно побачити питання антропології у працях богослова. Допоміжними будуть також метод індукції, з допомогою якого розглянемо окремі факти богословської думки Йосифа Рацінгера і їх місце в богослов'ї Церкви, а також застосуємо метод дедукції, який допоможе виокремити із загальних положень окремі думки Понтифіка. Скористаємося і методом роз'яснення, щоб розкрити питання антропології як в контексті праць німецького богослова, так і в контексті цілої богословської системи, започаткованої Самим Господом Ісусом Христом. І наостанок, у написанні роботи будемо використовувати метод зв'язку теорії і практики, адже від розуміння підвалин віри, закладених Творцем, залежить розвиток, формування та становлення людської свідомості, а відтак доля цілого людства, тобто, як зазначив Йосиф Рацінгер, чи зможе людина «бути більше».

Праця складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновку, списку використаної літератури.

У першому розділі ми розглянемо, чому Папа Бенедикт XVI наголошує на потребі повернутися до теми творіння. Із праць богослова з'ясуємо, в якому історичному часі відбулося викривлення правильного сприйняття людини як творіння Божого, а також, що для Йосифа Рацінгера означає бути «образом і

подобою Божою». Проаналізуємо, які зміни сталися в житті людини після гріхопадіння.

У другому розділі на основі праць німецького богослова проаналізуємо, які зміни сталися в житті та свідомості людини після гріхопадіння, зокрема як це вплинуло на стосунки з Богом, між людьми та екологічну систему, за яку людина з волі Божої несе відповідальність.

І в останньому, третьому, розділі опишемо, як на думку Понтифіка вийти з цієї кризової ситуації, яку він називає «культурою смерті». Опишемо дорогу, запропоновану богословом, що повертає людину до її справжньої людськості.

Оригінальність даної магістерської роботи полягає в тому, що вперше в українському середовищі досліджується тема антропології у творчості Папи Бенедикта XVI/Йосифа Рацінгера. Тема розкриває маловідомі аспекти богослов'я Йосифа Рацінгера, зокрема зображено постійно присутню радість спасіння, навіть у час найбільшої трагедії – відкинення людством свого Творця. Основною причиною цієї радості, на думку як Церкви, так і Понтифіка, є Пресвята Євхаристія, яка удосконалює в людині образ і подобу Богу.

Серед відомих дослідників богословської спадщини Йосифа Рацінгера можна виділити Ейдана Ніколса та Трейсі Роуланд, дослідження яких і використовували під час написання цієї магістерської праці. Твори богослова-домініканця Ейдана Ніколса вважають першим повномасштабним дослідженням теології Йосифа Рацінгера. А праці професора, членкині Міжнародної богословської комісії Трейсі Роуланд називають першою серйозною оцінкою богословського бачення Понтифіка, за що дослідниця отримала Премію Рацінгера, що прирівнюється до «Нобелівської премії з богослов'я». В українському богослов'ї є лише поодинокі дослідження окремих богословських думок Понтифіка, однак переклад його творів на українську мову дає можливість пізнати цей «добрий ґрунт» і зростати у вірі.

Вкажемо на те, що цей німецький богослов не творить якоїсь своєї нової богословської системи, а, послуговуючись вченням Церкви, що будується на святоотцівській традиції, по-новому і в діалозі з думкою світу (однак не у підпорядкуванні їй) дає розуміти нинішнє становище людини, а також показує,

яке ж її справжнє місце у Божому плані спасіння. Ця магістерська праця може бути путівником для всіх людей доброї волі, які хоч і загубилися, однак світло Христове, що в творах Йосифа Рацінгера та його боголюбивості, приведе людину до відродження думки, а відтак життя.

РОЗДІЛ 1.

ЛЮДИНА У ТВОРЧОМУ ЗАДУМІ БОГА

Цей розділ складатиметься із чотирьох параграфів, у яких розглянемо, чому Йосиф Рацінгер вважає за необхідне повернутися сьогодні до теми творіння. Проаналізуємо, чому розум і знання стали ключовим важелем людського життя, а поняття віри та буття людина занедбала. Розглянемо, чому богослов у своїх працях підкреслює, що людина бажана Богом і є результатом Його любові, а також з'ясуємо, як вплинув гріх на її життя.

1.1. Початки занепаду теми творіння

Головним принципом Йосифа Рацінгера є наскрізне «вірити розумно», а це спонукало великого богослова ХХ ст. через власні твори вести діалог з людським розумом. Йосиф Рацінгер своїми творами, вщерть сповненими «живої духовності», запалював розум людини до пошуків істини. У духовній спразі людина має прийти до джерела, початку, тобто Бога, неодноразово наголошував Папа Бенедикт XVI. Він, оцінюючи життя сучасників, робить висновок, що нинішнє відхилення від заданого Богом шляху – наслідок відкинення людством найважливішого факту: світ і людина є творінням Бога. Тільки усвідомлення свого походження, на думку богослова, може повернути все на свої місця. Гангрена раціоналізму і міфологізації Слова Божого, від якої потерпає людство, веде його до руйнації, адже, відкидаючи Бога (і то в дуже витончений спосіб), відкидається і людина, як Його творіння. Це все забирає межі дозволеного. Ось чому Йосиф Рацінгер тему творіння окреслює як драму Нового часу¹.

---

¹ Рацінгер И. *В начале сотворил Бог: о творении и грехопадении* / перев. с нем. Витковский В. Москва 2009, 112-113.

1.1.1. Історичні передумови занепаду теми творіння

Початки занепаду теми творіння богослов бачить, ще починаючи з XV- XVI ст. у філософії Джордано Бруно, який хоче «захистити» світ від християнської ідеї залежності, що, мовляв, такий підхід робить світ без сили, а він «сам по собі божественний»². Людина починає бачити в такій «залежності», яка закладена у вірі про творіння світу Богом, обмеження своєї свободи, а отже перешкоду слід усунути, аби досягнути реальну свободу людини. Ця тема відкинення підсилюється багатьма голосами і в наступних століттях. Так, Галілео Галілей стверджував про світ, що це книга, яку написав Бог математичними символами, а тому пізнати Бога можливо через математику, тобто через науку, а відтак, зазначає Папа Бенедикт XVI, «Бога стиснули до формальних математичних структур»³. Про іншу форму відмови від ідеї творіння мовиться у Мартіна Лютера, який наголошує, що спасіння приходить внаслідок звільнення від пут буття, звільнення від прокляття існуючого творіння. «Космос, а точніше буття як таке, є для Лютера власний, минулий стан людини, який зв'язує, сковує її, – це законність, що водночас означає її прокляття»⁴. А відмовляючись від свого «я», виникає небезпека усунути «ти», що не на користь людині, стверджує Папа, бо ж тоді марно сподіватись благодаті. Йосиф Рацінгер підсумовує: «Для Нового часу стає все більш характерний дуалізм між божественною геометрією з одного боку та світом, який є глибокою погібеллю, – з другого»⁵. Все виглядає як приреченість людини, бо ж у світі геометрії діє драма зла. Однак Понтифік нагадує про таїнство спасительної любові Творця, що дає людству впевненість і надію.

Далі протест проти «залежності» набув свого розвитку через праці Карла Маркса, філософія якого «сама творить “правду”, а не прагне її дошукатися».

Карл Маркс спробував покласти початок новому великому і, як він вважав, остаточному кроку історії до «спасіння», до того, що Кант називав «Царством Божим». Розвіявши істину про «тамте світло», потрібно негайно проголосити істину про «оце світло»⁶.

² Там само, 113.

³ Там само, 115.

⁴ Там само, 118.

⁵ Там само, 120.

⁶ Венедикт XVI. Енцикліка *Spe salvi*. Львів 2008, 26.

Оскільки творіння залежне, а залежність суперечить природі, то, згідно із вченням Маркса, його слід відкинути, зокрема і тому, що «абстрактне» не досягне для розуміння: «вона [людина] не має більше питати про своє походження, про своє коріння. Це безглузде питання»⁷. Він перевів питання про першопочаток у сферу звичайної цікавості. Така програма зміни світу мала як атеїстичний, так і антирелігійний характер. І як свідчить подальший розвиток історії та сьогодення, теорії Маркса глибоко вкоренилися в суспільстві, аж до зміни його свідомості на глибинному рівні, так, що факт творення світу Богом здебільшого заперечують або ж у кращому випадку ігнорують. «Там, де не говориться вже про “сотворення”, а лише про “середовище”, світ, а у ньому також людина, губить притаманне їй посеред усіх інших речей місце і починає втрачати ґрунт під ногами»⁸. Змусити забути людину про її походження та походження світу, на думку Йосифа Рацінгера, стало важелем управління людством, адже вдалось відвести увагу від «світу-свідоцтва про Творця» (від якого людина ніколи не зможе вповні «емансипуватися») і зосередити її на прогресі. Саме прогрес, виходячи з вчення Карла Маркса, став істиною, а відтак світ, у якому живе людина, стає лише матерією, з якої твориться цей світ. «Філософи лише в різний спосіб пояснювали світ, але справа полягає в тому, щоб змінити його»⁹. Отже, світ перестає бути міцним фундаментом свого буття, це вже просто постійний процес, постійний розвиток. Відтепер саме розвиток починає рухати буттям, яке звели до поняття еволюції. Богослов Рацінгер резюмує, що за цією теорією першості прогресу й абсурдності пошуку свого походження людині накидають сприйняття себе як випадкової події.

Відтак математика та історія замінили Бога, з їх допомогою людина намагається все пояснити, а буття почали розуміти тільки як історичний процес. Отож вчення Дарвіна, який подає систему всього живого як історію життя, прижилося у людській свідомості. Перестали говорити про незмінність організмів, якими їх створив на початку Бог, а панівною стала думка про

⁷ Ратцингер. *В начале сотворил Бог*, 54.

⁸ Рацінгер Й. *Значення Господнього дня* // *Сопричастя* 4 (1994) 41.

⁹ Маркс К. *Тезиси о Фейербахе* // www.marxists.org (13.05.23).

еволюційний ряд (усе походить одне від одного). «Людина, врешті-решт, уже не здатна бачити далі власного носа, хіба що знову ж таки у площині факту, визнавши саму себе випадковим продуктом давньої еволюції»¹⁰. Унаслідок низки цих подій та «теорій» людина вже не шукала прихованого змісту речей, підсумовує Йосиф Рацінгер, ніби це безглуздо і недосяжно. «Істина» вже не живе у всіх часових вимірах (минулому, теперішньому і майбутньому), а зорієнтована винятково на майбутнє і людську діяльність. Якщо до філософії Карла Маркса світ говорив більше про Бога-Спасителя, ніж про Бога-Творця, бо, мовляв, релігії потребують більше Спасителя, ніж Творця, то нині Бог став зайвим, оскільки людина розширила межі своїх можливостей. Відтепер істинним стало те, що здійсненне й історії довелось поступитися своїм чільним місцем техніці.

У своїй енцикліці *Spe salvi* Папа Бенедикт XVI згадує і про Френсіса Бекона, особливість вчення якого полягала в новому співвідношенні між наукою і практикою. Суть її в тому, що, мовляв, через практику людина повертає панування над творінням, втрачене в гріхопадінні. Надія, яка покладалась на Бога, у Бекона набула нової форми – віра в прогрес. І ці новітні відкриття і винаходи стають початком нових досягнень, які будують «абсолютно новий світ, царство людини»¹¹.

Які загрози для людства це спричинило – описано в багатьох творах богослова Йосифа Рацінгера, і їх поступово розкриємо в наступних розділах праці. Він по-батьківському, не втомлюючись, заглиблює людину в істину, через яку вона має оновитися до образу Божого. Спочатку богослов як викладач, згодом як кардинал і нарешті як Папа Бенедикт XVI, розвінчує «всемогутність прогресу», ставить людину в її істинну позицію – позицію співвідповідального Божого творіння. Говорячи про сотворення світу Богом, він намагається не стільки навести факти і з'ясувати, як це відбулося, а довести до усвідомлення кожної людини, що світ, а зокрема людина, постали не

¹⁰ Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм* / перекл. з нім. Конкевич О. Львів 2008, 54.

¹¹ *Spe salvi*, 23.

внаслідок еволюції, випадкових обставин чи інших змінних складових, а є результатом задуму Творця.

Для з'ясування суперечностей між сучасною наукою про виникнення світу і вірою проблема шести днів аж ніяк не є найбільш нагальною... Воно змальоване тільки з тим, щоб ми змогли осягнути глибинну суть, а саме: що світ створений владою Бога – і є Його витвором¹².

Тема творіння довгі роки була на маргіналі, навіть у релігійних колах, ніби через свою малопрактичність. Лише відносно недавно це вчення стало актуальним, однак здебільшого задля того, аби людина могла пізнати, як використати світ для власної діяльності, підсумовує богослов.

Світ же потребує пізнання і прийняття факту сотворення усього люблячим Творцем найперше через те, що наступним кроком мало б бути прийняття Божої благодаті, а без неї людство приречене загубитися у вирі життя або й довести себе до саморуйнації. Благодать потребує основи. «Світом керує Господь, а не ми. Ми служимо Йому тою мірою, якою можемо, і Він нам дає для цього силу»¹³. Йосиф Рацінгер наголошує, аби знати, куди людству йти, треба знати, звідки ми прийшли, а відтак це диктує, що ми маємо робити. Отож, «джерелом» філософії Карла Маркса та інших філософів, охочих знайти незалежність від Творця, є розум та прогрес, що є змінними. Однак понтифік підкреслює, що будувати слід на міцній основі, закликаючи людство зняти з себе самовпевненість, що виражається у «помилковому прагненні незалежності»¹⁴, адже це несе загрозу як самій людині, так і її стосункам з іншими.

Сотворений світ – це не ірраціональний випадок, а є бажаний Богом. «Його творіння – дороге Йому, бо Він його хотів, Він його «робив»... Бог любить людину»¹⁵. Папа ще глибше підкреслив згадану тезу іншою, що належить Францу Ксаверу фон Баадерові, який справедливо перетворив «я думаю, отже

¹² Рацінгер Й. *Сіль землі: Християнство й Католицька Церква в XXI столітті. Розмова Петера Зевальда з Йосифом Рацінгером* / Перекл. з нім. Конкевич О. Львів 2008, 33.

¹³ Венедикт XVI. Енцикліка *Deus Caritas Est*. Львів 2011, 41.

¹⁴ Рацінгер Й. *Хресна дорога // Слуги хреста* / Перекл. з італ. Новікова К. Київ 2006, 15.

¹⁵ *Deus Caritas Est*, 12.

існую» на «про мене думають, і тому я існую»¹⁶. Звісно, сьогодні велика частина людей в тій чи іншій формі визнає, що «вища істота», мабуть, існує, однак та ж частина визнає абсурдом те, що ця істота мала б цікавитися людьми. Отже, «відтинаючи» себе від гідності творіння Божого, людина однак не полишає зусиль, і то немалих, бути кимось у цьому світі. В основі її буття стає вже не відвічний закон Бога, що даний з любові і для любові, а людська мораль, часто спотворена гріхом. Папа Бенедикт XVI, як і його попередник Іван Павло II, наголошує на єдності в людині віри та розуму, почасти зображуючи розум як відправну точку, але кінцевою метою має бути віра. Сьогодні ж людство схоже на птаха з одним крилом. Відітнувши крило віри, воно хоче летіти лише з крилом розуму, і внаслідок цього птах залишається приземленим, нездатним до того, для чого створений. Людський «розум потребує постійного очищення з допомогою віри»¹⁷ (щоб омитись в істині Слова Божого і прийняти правду про своє походження), аби не довести себе до самознищення, на порозі якого людина вже стоїть.

1.1.2. Папа наголошує на «Початку в Бозі»

Майкл Гайнц у своїй статті «Папа Бенедикт XVI і руйнування шаблонів» зазначив важливу річ: до 1978 року «більшість понтифіків не думали про себе переважно як про богословів, а як про пастирів, яким було довірено верховне вчительське служіння», однак з обранням Папи Івана Павла II, а згодом Бенедикта XVI, світ отримав двох пап-богословів, вчених. Бог захотів вести діалог із зматеріалізованою людською свідомістю через цих двох мислителів, праці яких покликані дати чіткі відповіді на сьогоденні виклики, в яких перебуває людина.

Кароль Войтила мав хист до оригінального, філософськи витонченого мислення, зокрема у сфері теологічної антропології та моральної теології; сильна сторона Рацінгера полягала в глибині його ерудиції та знання Традиції як живої, органічної

¹⁶ Рацінгер. *Вступ до християнства*, 218.

¹⁷ Венедикт XVI. Енцикліка *Caritas in veritate*. Львів 2011, 71.

реальності, а також у його здатності передавати її в спосіб, який був новим, свіжим і справді красивим¹⁸.

Світ, що заблукав у філософських теоріях і наукових досягненнях, обернувшись спиною до Бога, відкрив богослов'я Йосифа Рацінгера, який з розумінням глибоких і разючих наслідків, абсолютно серйозно ставлячись до інтелектуальних викликів, що зачепили і віросповідання у нинішній період, вирішує всі питання шляхом аналізу сумнівів. «Кожна позиція Рацінгера виявляє величезні прогалини в нашому характерному матеріалістичному погляді на речі, водночас залучаючи нас ще більш великодушню до світла Христа»¹⁹.

Його *«На початку...»* постає у той рік, коли Йосифа Рацінгера призначають на пост префекта Конгрегації доктрини віри (1981 р.) Ці лекції про сотворення світу Божою рукою дають відгомін у багатьох працях богослова впродовж життя, і навіть після смерті понтифіка друком виходить нова книга *«Божественний проєкт»* (2023 р.), що є стенографією аудіозапису його лекцій (віднайдених на горищі приватного будинку) на тему сотворення світу та гріхопадіння людини. По суті, ці книги становлять обрамлення теми творіння, лоном, через яке людина має пройти у справжнє боговгодне життя. Варто зауважити подібність згадуваних творів понтифіка із *«Шестидневом»* Василя Великого, адже ці твори є гоміліями і покликані дати основу віри. Папа Бенедикт XVI був глибоко переконаний, що «святі самі по собі були «богословським джерелом», справжнім джерелом мудрості про Бога та розуміння життя віри і часто більш доступними для сучасної чутливості, ніж теологічний трактат чи апологетичний аргумент»²⁰. Обоє великих мислителів свого часу вказують на гідність людини бути «вінцем творіння».

Сьогодні серед людей діють дві моделі прийняття навколишнього світу, стверджує Йосиф Рацінгер, – гностична та християнська. Прихильники першої

¹⁸ Гайнц М. Папа Бенедикт XVI і руйнування шаблонів // <https://churchlifejournal.nd.edu/articles/pope-benedict-xvi-and-the-breaking-of-patterns/> (4.06.23).

¹⁹ Мірус Дж. Рацінгер: Зрозуміти Божий план, як описано в Святому Письмі // <https://www.catholicculture.org/commentary/ratzinger-grasping-gods-plan-as-told-in-scripture> (19.06.23).

²⁰ Гайнц. Папа Бенедикт XVI і руйнування шаблонів.

моделі відкидають таїнство страждання, відкуплення, відкидають, що любов панує над світом. Для них любов здається чимось ненадійним, аби на ній можна було б будувати світ, адже це те, що людині не підвладне. Отож, будувати слід на знанні, переконані гностики, бо воно дає владу над світом, оскільки є осяжним і позбавлене непередбачуваності. «Гностичний вибір скерований на знання і на дії через знання як єдино надійне спасіння людини, яка тому й не довіряє себе створеному світу, а лише тому світу, який ще має постати, якому вже не потрібне довір'я, а потрібне тільки вміння».²¹

Християнська ж модель прийняття світу визнає, що людина залежна, бо живе задля інших і живе довір'ям. Однак ця залежність не має в собі нічого деградованого, якщо вона є формою любові. Ця форма любові є водночас творчою силою, яка може створювати нове без заздрості та боязні втратити своє. Слід визнати, що людина залежна і врятувати її може тільки любов, бо саме любов перетворює залежність на свободу, резюмує богослов. І коли творіння «для надійності» відкидає любов (як Джордано Бруно, Галілео Галілей, Карл Маркс і численні їхні послідовники), то цим можна лише зруйнувати власне спасіння і самого себе. Творіння постало з любові Бога. З розумінням цієї тайни, яка має стати центром реальності, людина і має жити. Відтак людина постає як частина буття, сотвореною і залежною від любові. Йосиф Ратцингер підсумовує: «майбутнє можна виграти лише в тому випадку, якщо ми не втратимо творіння»²².

Знаково те, що саме на літургії з нагоди інавгурації Папа Бенедикт XVI виголосив, що людина не є якимось випадковим і безглуздим продуктом еволюції, а результатом думки Бога, Який любить кожного. Цим Папа засвідчив, що впродовж понтифікату має намір людині пригадати ким, якою і для чого вона створена. Він розвінчав еволюційну етику, «яка неминуче бере за ключове поняття модель вибірковості, тобто боротьбу за виживання, перемогу найбільш пристосованих, успішну адаптацію»²³, вказуючи на високу гідність людини, якою її наділив Творець, і водночас наголосив на відповідальності у

²¹ Ратцингер. *В начале сотворил Бог*, 133.

²² Ратцингер. *В начале сотворил Бог*, 136.

²³ Shonborn C. *Foreword // Creation and evolution*. San Francisco 2008, 12.

несенні статусу «людина». Людськість у кожній людині йде завжди з початку, каже Понтифік. Світ був недосконалим без людини, і «серед речей і тварин, які обмежуються тільки “існуванням”, з’являється “присутність”»²⁴. Звісно, що джерелом істинного знання про людину є *Святе Письмо*, стверджує Йосиф Рацінгер, однак додає, що водночас воно не є науковим підручником і що з нього «не можна отримати наукового пояснення того, як виник світ»²⁵. Писання ж не деталізує, додає богослов, а говорить – світ створив Бог, і він постав зі Слова, і він рухається завдяки вічному розумові Творця. Водночас, аби правильно розуміти тему творіння, слід читати *Святе Письмо* як шлях, провідником на якому є Слово Боже, Ісус Христос, в образі Якого і варто шукати істинний та незмінний зміст будь-якого біблійного уривка. Христоцентричність усіх праць Йосифа Рацінгера задає напрям і зміст також і цій роботі. Бо ж пізнання того, що означає бути людиною, і пізнання змісту, закладеного Богом у це слово, розкривається у місії Ісуса Христа.

1.2. Людина – вінець творіння й образ Бога

У сьогоднішній християнин стикнувся з тим, що серед двох сфер – духовної та інтелектуальної, які, по суті, як каже богослов, «насправді повинні бути для нього одним і тим самим», треба остаточно внести ясність, аби робити наступні кроки у розумінні теми творіння.

Історія про порох земний і дихання Бога насправді не розповідає нам, як виникає людина; радше це говорить нам, що таке людина. Вона розповідає про найглибше походження людини та проливає світло на проєкт, який лежить в основі її існування. Навпаки, теорія еволюції намагається розпізнати й описати біологічні процеси, що відбуваються, але вона не може пояснити, звідки походить «проєкт» людини, її внутрішнє походження чи її особливу природу. Таким чином, ми тут стикаємося з двома взаємодоповнювальними, а не взаємовиключними питаннями²⁶.

²⁴ Барботін Е. *Праця, гріх, спасіння* / Перекл. з нім. Теодорович Г. // *Сопричастя* 4 (1999) 4.

²⁵ Ратцінгер. *В началі сотворил Бог*, 4.

²⁶ Ratzinger J. (Pope Benedict XVI). *The Divine Project* [eBook] Ignatius 2023.

У розумінні цієї теми Йосиф Рацінгер слушно зауважує, що варто говорити про форму і зміст тексту *Писання*, адже форма спирається на межі розуміння людей певного часу, а через образи дає глибше пізнання правдивої реальності. І та реальність, що виблискує через образи, справді довговічна, резюмує богослов. «Згідно з цією точкою зору, Святе Письмо не намагається розповісти нам, як з'явилися різні види рослин, як утворилися сонце, місяць і зірки, але, зрештою, використовує цей образ, щоб сказати лише одне: що Бог створив світ»²⁷. І все, що Він створював, «було добре». Як слушно зауважила Трейсі Роуланд, «для Рацінгера відносини між вірою та розумом є симбіотичні, їм потрібно очистити одні одних»²⁸. Однак сьогодні людство, зокрема віруючі, стикаються з тією проблемою, що їх, як стверджує Понтифік, виштовхують у порожнечу, і тоді вся територія *Святого Письма*, а також віри буде зайнята розумом, а останній, зрештою, не дасть усе сприймати серйозно. Істину про сотворення світу, а зокрема і людини, не треба «шукати» чи «розробляти». Вона вже є, і не визначається думкою більшості, каже Понтифік, а її слід лише прийняти. Для християн, які приймають Новий Завіт як сповнення Старого Завіту, створення світу Богом, а зокрема людини, має логічне завершення в особі Ісуса Христа. Хто ж першу главу Буття вириває з контексту *Святого Письма*, лише цікавлячись невідомим, той не матиме повного усвідомлення, що насправді означає цей проєкт – «людина», – вважає Йосиф Рацінгер.

Отож, світ був створений, щоб виникла любов, джерелом якої на землі мала бути людина – такий був задум Творця, переконаний Бенедикт XVI. Любов обіцяла безконечність. Про що ж мовиться на початку про людину: що Бог її створив із землі. Відтак наголошується на тому, що вона має бути покірною плану Бога і розпоряджатися створеним з певним обмеженням. Інше, на що вказує таке створення людини, говорить про те, що вона, виліплена з доброї божої землі, несе в собі рівність перед Богом без поділу на касту, раси. І в це тіло, що має межі дозволеного і рівність, Бог вдихає свій подих. У такий

²⁷ Ratzinger. *The divine project* [eBook].

²⁸ Роуланд Т. *Десять теологічних принципів зі скарбниці Бенедикта XVI* // <https://whatweneednow.substack.com/p/ten-theological-principles-from-the> (10.07.23).

спосіб, каже богослов, у світ саме через людину входить божественна реальність. Відтепер людина не просто творіння за природою, а місце дотикання землі й неба, людина стає безпосередньо пов'язана з Богом. Кожна людина покликана Богом і бажана для Нього.

Тому Біблія говорить: хто торкнеться людини, той торкнеться того, що належить Богу (Буття 9,5). Людське життя є під особливим захистом Бога, оскільки кожна людина – яка б нища чи возвеличена вона не була, якою б вона не була хворою і страждаючою, без користі чи важливою, народженою чи ненародженою, невиліковно хворою чи переповненою життєвою енергією – несе в собі подих Бога, тому що кожен є образ Бога. Це найглибша причина недоторканності людської гідності.²⁹

Коли ж людину не споглядають як таку, що стоїть під захистом Бога, і ту, що має в собі Божий подих, а оцінюють винятково крізь призму її корисності, то саме тут, за словами Йосифа Рацінгера, бере початок варварство, що топче людську гідність. Однак де є прийняття людини як творіння Бога, там є висока духовність і мораль.

У тексті дослідження Міжнародної теологічної комісії, яке має назву «Люди, створені на образ Божий», що його затвердив 2002 року її президент кардинал Йосиф Рацінгер, мовиться про доктрину *imago Dei*. Ця доктрина після II Ватиканського собору була покликана «знову підтвердити божественну істину про Всесвіт і про сенс людського життя». Документ опирається на Учительський Уряд Церкви та Отців Церкви, а не на «думку впливових сучасних мислителів» і наголошує, що у людині не було «вертикального зросту» чи «зросту інтелектуального», бо від початку вона постала розумною. Як зазначено в документі, не було в людині також зміни якостей чи функцій (наприклад, сексуальної природи чи панування на землі)³⁰. У документі також зазначено, що людина створена не ізольованою особистістю, а бути у відносинах з іншими людьми, Богом, зі світом і собою, і такі зв'язки мають формуватися на основі свободи та відповідальності. Також у тексті читаємо, що

²⁹ Ратцингер. *В началі сотворил Бог*, 64.

³⁰ Міжнародна богословська комісія. *Причастя та управління: Люди, створені на образ Божий* // https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20040723_communion-stewardship_en.html (19.06.2023), 2.

природний закон, у якому створена людина, покликаний орієнтувати її на прагнення добра у всіх своїх діях. Відтак мовиться, що величезний світ власне і постає для спілкування, а не лякати людину своєю величчю. Як зазначив Папа Бенедикт XVI, «людина осягає свою людськість лише в загальній історії»³¹.

І щоб глибше збагнути людину, Йосиф Рацінгер наполягає на доцільності говорити про поняття «особи». Коли ж вернутися до витоків, звідки це поняття взялося, то слід говорити про її два джерела, каже Понтифік: «походження в питанні про Бога і походження в питанні про Христа». Тертуліанова теологічна формула визначення Бога як «єдиної істоти в трьох особах» найвдаліше передає розуміння поняття «особи». *Святе Письмо* дійсно показує, як феномен внутрішньобожественного діалогу («Сотворімо людину на наш образ і подобу») народжує «ідею людини, яка є особою в автентичному сенсі»³². Отож поняття «особи» народжується в контексті Божого Об'явлення як джерела його істинного тлумачення, а також, що важливо, воно виростало з поняття діалогічності. Діалогічність Суцного Бога виражається такими словами як «я», «ти» і «ми», і це природу людства відкриває по-новому. «За своєю природою людина існує лише як відношення»³³. Тут Йосиф Рацінгер згадує ідею сучасної фізики, яку ще ставлять під сумнів, але яка була стверджена теологами ще у IV-V ст. Мовиться про наукову спробу звести матерію до хвилі (Теорія струн), до чистого акту потоку. Тут богослов наводить слова святого Августина, що у Бозі немає нічого випадкового, а лише субстанція і відношення. Отже, саме відношення визначають людську особу. Христові слова, що «Син нічого не може робити Сам від Себе» (Ів. 5,19) переходять в антропологію знову ж через слова Христа «Без Мене не можете робити нічого» (Ів. 15,5) і набувають остаточного завершення у молитві Сина «щоб вони були одно, як ми одно» (Ів. 17,11). Таким чином, стверджує Йосиф Рацінгер, людина «не намагається сформувати субстанцію замкнутого “я”, але входить у чисту відносність щодо

³¹ Рацінгер. *Вступ до християнства*, 219.

³² Рацінгер Й. *Про поняття особи в теології* [PDF] // *Communio* 17 (1990) 442.

³³ Там само, 444.

іншого та щодо Бога»³⁴. Тобто людина є найбільше людиною, коли вона виходить за межі себе.

Також, якщо розглядати Христа як джерело розуміння поняття «особи», то Він є не онтологічним винятком, а саме сповненням цілої людської істоти. Богослов підсумовує, що саме Христологічне поняття особи є вказівкою для розвитку теології, вказівкою, як слід розуміти людину, Він є напрямною для людського буття. Людський дух тим і відрізняється від свідомості тварин, що розмірковує про Бога та прагне себе трансцендувати в Абсолют, інтегрувати власну свідомість у божественну любов. У Христі-Адамі «ми» людської істоти прямує до «ти» Бога, однак тут, за словами Йосифа Рацінгера, вже не мовиться про чисте «я», бо воно інтегроване у велике «ми». До прикладу, це виражено у молитві «Отче наш».

1.3. Бути людиною – бути відповідальною

У творі «*Сіль землі*» Понтифік наголошує на відповідальності людини як за себе, так і за всіх людей, пригадуючи водночас, що «тільки від Бога людина може отримати засоби, щоб вижити»³⁵. Гідність людини виражається не в її ізоляції, а взаємодії. Цей великий богослов «зневіреного покоління» наголошує, що Христос звільняє від рабства букви і відновлює для нас правдивість образів, в основі яких не проста «гуманність» чи «толерантність», а «любов-агапе». Отож, якщо текст про створення світу та людини розглядати ізольовано, а не як частину мудрого задуму; якщо для розуміння поняття «бути людиною» не розглядати особу Ісуса Христа, то все людське пізнання тут буде знову зведене до «букви», «атома» чи «еволюції». Як стверджує Йосиф Рацінгер, що не є просто визначенням, що означає бути людиною, а кожен має вирішити, ким хоче бути як людиною.

Перед людиною як перед проєктом Бога Творець ставить моральні обмеження, однак ці обмеження стосуються того, що є «безмежно цінним і недоторканим». Згоджуючись із думкою Іммануїла Канта про примат

³⁴ Рацінгер. *Про поняття особи в теології*, 445.

³⁵ Рацінгер. *Сіль землі*, 39.

практичного розуму над теоретичним, тобто, що найбільш значущими є ті реальності, які визнає моральний розум людини (має моральну свободу), богослов каже, що «це те, що робить людину більшою, ніж “земля”, що єдине дає їй право здійснювати панування над землею, оскільки тоді вона робить це згідно зі стандартом Бога, що означає підтримувати, а не руйнувати»³⁶. Без цього стандарту людина не має права на панування. Усвідомлюючи, що людина має духовну природу, Папа зазначає: повинне бути розуміння, що людство реалізує себе і набуває гідності у міжособових стосунках.

Інша важлива теза Понтифіка, що людина – це не лише особа минулого і теперішнього, а й майбутнього, майбутнього в сенсі життя вічного, з якою розділятимемо колись повноту Божої радості. Це ніби людина має завжди тримати в пам'яті братерство, спорідненість, належність до однієї сім'ї, що вийшла з одного лона і до одного, Божого, лона має повернутися. Власне мова не про відцентрову розпорошеність, а глибоке взаємне проникнення.³⁷ Людина ще перебуває в дорозі до свого становлення, ще не є сама собою, але вже має орієнтири. На початку історії людства Бог говорить з людиною, і, як зауважує Йосиф Рацінгер, визначаючи поняття людини – «ми бачимо категорії мінімуму і максимуму, найменшого і найбільшого. У світі, який, зрештою, є не математикою, а любов'ю, мінімум є максимумом; найменше, що може любити, є найбільше»³⁸. І якщо, до прикладу, поглянути, яку пристрасть сучасне людство має до наукових відкриттів, зокрема в астрономії, то Папа Бенедикт XVI остуджує цей запал: «серце людини що здатне любити, є чимось більшим за всі галактики Чумацького шляху».³⁹ Так, Трейсі Роуланд одного з найінтелектуальніших Пап в історії називає теологом серця, адже для Йосифа Рацінгера християнство найперше справа серця. Отже, людину визначають вчинки.

Що ж стосується людини як живої істоти, то Йосиф Рацінгер покликається на визначення вченого (противника будь-якої віри у створення) Жака Моно,

³⁶ Ratzinger. *The divine project* [eBook].

³⁷ Gacka B. *Znaczenie “osoby” w teologii Josepha Ratzingera-Benedykta XVI*. 2010, 36.

³⁸ Там само, 23.

³⁹ Рацінгер. *Вступ до християнства*, 129.

який називає людину консервативно спроектованим організмом, що точно відтворює сам себе. Понтифік, як і багато його попередників, наголошує на «єднальному та прокреативному значенні статевої», визначаючи основою суспільства подружжя чоловіка і жінки. «Згідно з Божим задумом кожна людина народжена для сповнення себе, тому що кожне людське життя покликане Богом для здійснення якогось завдання»⁴⁰. Людина, незалежно від здібностей, додає богослов, покликана «бути більше».

У якій же «площині» мала формуватися і розвиватися людина? Тут у Йосифа Рацінгера однозначно промовлене в численних його працях – у любові і правді. «Любов у правді є силою, що творить спільноту, єднає людей»⁴¹, ідеться в енцикліці Папи. Правда і любов допомагають втілити в життя трансцендентний вимір людини, Бог заклав ці два дари у серці та розумі усіх людей. Саме любов надає правдивої сутності у стосунках людини з Богом та іншими людьми, закладаючи основи стосунків різного масштабу (дружніх, сімейних, суспільних, політичних, економічних). Її істинним світлом для цієї любові має бути правда, яка покликана допомогти не впасти в тенета суб'єктивних ідей та уявлень, підсумовує богослов. А правда передбачає «віру в біблійного Бога, який є одночасно “Агапе” і “Логос”»: Любов і Правда, Любов і Слово»⁴². Відтак будь-які дії у правді і любові формують у людських взаєминах відповідальність, покладену Богом. У цій любові, якої заповідав триматися Бог, – бажання добра іншим, старання для блага всіх. «Коли людина діє на землі з натхнення і за підтримки любові, вона робить свій внесок у побудову вселенського *Божого міста*, до якого прямує історія людської родини»⁴³.

«Пов'язуючи культ більш безпосередньо з культивацією, Біблія розуміє, що людська діяльність у шість днів тижня приурочена до суботи, дня благословення та освячення»⁴⁴. Так, на думку Папи, людина у дні відпочинку Бога також має брати участь, адже це день рівності у Божій свободі. Цей день

⁴⁰ Павло VI. Енцикліка *Populorum progressio*. Львів 2011, 11.

⁴¹ *Caritas in veritate*, 41.

⁴² Там само, 7.

⁴³ Там само, 10.

⁴⁴ *Причастя та управління: Люди, створені на образ Божий*, 2.

був покликаний надати життю людини значення й міцності⁴⁵. Отже, вся людська праця мала сенс лише тому, що мав настати день відпочинку, день уподібнення творіння до Творця.

1.4. Людина після гріхопадіння

Історія людства розпочинається в Божій правді та любові, і такою ж вона залишається і впродовж розвитку людської сім'ї. Навіть те, що *Святе Письмо* деталізує момент гріхопадіння людини, на думку Йосифа Рацінгера, є не з метою притиснути людину провиною за гріх, а має привести її до істини, зцілити її. Це подібно до того: щоб очистити глибоку рану, її треба відкрити. Прочитуючи історію людства христоцентрично, актуалізуються слова Спасителя про те, що Святий Дух і приходить з метою «переконати світ у гріху». Без усвідомлення цього моменту, коли людина вчинила гріх і відпала від повноти Божої любові, людина не може бути цілісною і правдивою, резюмує богослов. Зло, аби стати видимим, має вийти на світло. «Ми розпізнаємо добро лише тоді, коли ми його робимо, і розпізнаємо зло, коли ми цього не робимо. У подібному ключі Гете якимось сказав, що людина визнає помилку лише після того, як її позбудеться»⁴⁶.

Із гріхом Адама і Єви в людину ввійшло те, що не є для неї добрим за природою, бо ж усе добре Бог їй дав у повноті. Гріх намагається сховатися в людині, видати себе за щось добре, відтак, стверджує Йосиф Рацінгер, втрачається сенс внутрішнього людського стандарту, який починають сприймати як обмеження можливостей. Тут, на думку богослова, криється значно більша небезпека, адже, не визнаючи внутрішньо закладені Богом стандарти, межі моралі можна посувати настільки, аби усунути «загрозу свободі». Це вершина айсберга, але людство має говорити про більш небезпечну, підводну його частину – гріх. Навіть Церква нині уникає теми

⁴⁵ Рацінгер Й. *Значення Господнього дня* // *Сопричастя* 4 (1999), 36.

⁴⁶ Ratzinger. *The divine project* [eBook].

проповідування та навчання про небезпеку гріха, підсумовує понтифік. Завжди проповідується уривок з Євангелія від Марка про «віруйте в Євангеліє», але мало сповідується у всій серйозності пророче послання, що передує йому – «Покайтеся!»⁴⁷. Дві фундаментальні якості людської поведінки (добро і зло), які визначають якість життя на землі, а також у вічності, людство почало розглядати в суто статистичних термінах. Добро і зло стали називати «нормативна та девіантна поведінка», а це, наголошує Йосиф Рацінгер, означає, що статистичні пропорції можуть бути змінені, а відтак те, що було відхиленням, може стати нормою. Це богослов говорить уже про спосіб життя сучасного людства, яке моральне зло розглядає лише як ідею, що мучить людину, а тому її слід відкинути і замінити кодексами поведінки. Тема творіння робила притомним людство тисячі років, але сьогодні людина пригнічує правду в собі, однак знищити її в собі вона не може.

Йосиф Рацінгер суть гріха визначає як «прагнення людини заперечити свою істоту, оскільки вона не бажає прийняти правду про те, що на неї накладаються стандарти чи обмеження»⁴⁸. Гріх не абстрактна можливість, а реальний вчинок – це вчинок «порушення або знищення стосунків»⁴⁹. Даючи правильне розуміння первородного гріха, Йосиф Рацінгер наголошує, що гріх намагається заперечити відношення і його реальне існування та його беззаперечну потребу. Відтак гріх заперечує Бога у відношенні (Святу Трійцю) і потребу людини плекати відношення з Творцем та іншими людьми, а відтак гармонійне і співвідповідальне життя. Дійсно, гріх заохочує зробити людину з себе бога, і Бог хоче того ж, однак гріх стимулює до «самодостатності та автономії» без відносин, а Бог, перебуваючи Сам у відносинах, прагне уподібнити людство до Себе у стосунках любові. Тому Христос і говорив своїм апостолам, що їх пізнаватимуть як учнів Воплоченого Бога через стосунки любові, що між ними існуватимуть. Сьогодні ж людина, народившись, одразу входить у світ спотворених стосунків. «Отже, стосунки кожної людини

⁴⁷ Ratzinger. *The divine project* [eBook].

⁴⁸ Там само.

⁴⁹ Там само.

порушуються з самого початку, і вона не приймає їх такими, якими вони повинні бути. Гріх охоплює його, і він йде разом з ним»⁵⁰.

Історія про гріхопадіння Адама ставить перед очі одну дуже важливу річ: Понтифік зазначає, що порядок завіту ставиться під сумнів. Людина не одразу зневірилася в добрих намірах Творця щодо неї, а лише дозволила себе втягнути в натяк на недовіру. Це «нешкідливе запитання» змія про плоди з дерев відкрило людині реальність по-новому, а відтак породило сумніви щодо обмежень та заборони. І саме тут початки того, що людина, підозрюючи угоду з Богом, намагається збудувати власний світ. Отож, скидається на те, що Божі обмеження людина може відкинути. Людина, відкинувши Божий план, відкинула і Божу любов, з якої мала черпати наснаги для свого життя. Йосиф Рацінгер в цьому вбачає проблему, бо два виміри любові починають віддалятися, а відтак з боку людини природно виникає обмежена форма любові, навіть, каже богослов, карикатура на неї⁵¹.

Йосиф Рацінгер на початку свого понтифікату пише енцикліку до всіх церков «Бог є любов», маючи гарячу потребу донести людству пізнання свого Отця і Творця, а відтак і самих себе. Хоч слово «любов» досить часто вживане, резюмує Понтифік, однак найбільш знецінене. Людство розуміє, що воно несе добро людині, однак кожен вкладає в нього своє поняття, здебільшого егоїстичне і корисливе.

Починають хитатися підвалини віри. Людина, яка за Божим планом любові є єдністю душі й тіла, внаслідок гріхопадіння починає роз'єднувати ці складові свого буття. І це, на думку богослова, привело до того, що душу людство ніби залишило при недосяжному понятті «буття», а людське тіло ніби влилося у процес постійного розвитку. «Крім матеріального зростання розвиток повинен також охоплювати духовне зростання, оскільки людська особа є «єдністю тіла й душі», зродженою з творчої любові Бога і призначеною до вічного життя»⁵².

⁵⁰ Ratzinger. *The divine project* [eBook].

⁵¹ *Deus Caritas Est*, 12.

⁵² *Caritas in veritate*, 91.

Після гріхопадіння життя людини стає подібним до «роблення мистецтва», де допустиме все, що мистецьки можливе, а моральна правильність не має значення. Йосиф Рацінгер наводить зрозумілу аналогію із сучасним світом, що є добре написані книжки і погано написані книжки, добре зняті фільми і погано зняті фільми, словом, важливі лише мистецькі досягнення, що базуються на здібностях. І ця «філософія» стає нормою і в можливостях ядерної фізики. І робити чи не робити чогось визначається людською спроможністю, а не моральними обмеженнями. Ось чому людство сьогодні має ядерну зброю, підсумовує Понтифік. Спроможність робити щось стає «солодкою», практичність дій розширює межі дозволеного, аж поки взагалі не позбудуться цих меж, аби робити все, що хочеш, стаючи для себе богом. Натомість людина втрачає пізнання себе.

Сповнені зарозумілості, ми вважаємо, що не потребуємо вічної любові, й хочемо самі влаштувати наше життя. У цьому бунті проти істини, в цьому намаганні обожнити самих себе, щоб стати власним сотворителем і суддею, ми невпинно наближаємося до самознищення⁵³.

Гріхопадіння людини фатальне для неї і тим, що вона, стверджує богослов, ставить Бога на задній план, а отже починає слабнути здатність розпізнати природний порядок, істинне благо та істинну мету життя. «Гріх, як розрив стосунків з Богом, спричиняє спотворення *imago Dei*»⁵⁴. Людина почала віддалятися від творчої любові Бога, сприймаючи її як рабство. Шукаючи свого «визволення», людина починає змінювати своє ставлення як до себе, так і до інших, а водночас і до світу. Народжується світ, у якому кожен, хто стає перешкодою, стає суперником, а стосунки любові перетворюються на постійні звинувачення. Людина, гадаючи, що вона таким чином здобуває свободу, стає, за визначенням Понтифіка, рабом своїх здібностей, які закінчуються для неї падінням. І це падіння таке глибоке, що сучасну цивілізацію Йосиф Рацінгер неодноразово називав «цивілізацією смерті та вбивства». Біллі Свон, описуючи тему свободи в працях Папи, каже, що Бенедикт XVI застерігає людину від

⁵³ Рацінгер. *Хресна дорога*, 15.

⁵⁴ *Причастя та управління: Люди, створені на образ Божий*, 12.

відкидання стандартів добра і зла, бо так вона протистоїть істині. Зло походить від зловживаної свободи, але воно походить із підлеглого джерела, вказує на надію богослов, запевняючи, що «людина виліковна». «Йосиф Рацінгер запропонував нам побачити, що справжня свобода можлива з Божою дружбою»⁵⁵.

У цьому розділі ми розглянули, що Йосиф Рацінгер має на увазі під поняттям богоподібності людини, вказуючи на те, що визначальним є її відносини, стосунки, у яких має бути присутня істина, любов і краса. Також мовилося про те, що саме занедбаня теми творіння спричинило «безлад і хаос» у людстві, оскільки воно відмовилося від пізнання Бога та буття, зосередившись винятково на матерії та прогресі. Богослов наголошує, що «відмова» від трансцендентності, виключення себе з плану Бога, призвело до того, що людина почала викривленим, спотвореним поглядом дивитися на іншого, а також на створений світ.

---

⁵⁵ Свон Б. Йозеф Рацінгер і свобода людини // <https://www.wordonfire.org/articles/contributors/joseph-ratzinger-and-human-freedom/> (3.08.2023).

РОЗДІЛ 2. ПРО НАСЛІДКИ ГРІХОПАДІННЯ ДЛЯ ЛЮДСТВА

У другому розділі ми розглянемо, як після гріхопадіння змінилося розуміння природи людини, аж до того, що її почали «баналізувати», почасти розглядати лише як біологічну істоту. З'ясуємо, до чого, на думку богослова, привело людину те, що вона відкинула моральні норми, закладені Творцем. Розглянемо, як змістився об'єкт віри та чому людина стала неспроможною розрізняти добро і зло, а зробила їх взаємозамінними категоріями. Проаналізуємо, як гріх спотворив стосунки людини з Богом та з іншими людьми, що роз'яснено в численних працях Йосифа Рацінгера. Зрештою, опишемо думку богослова, що стосується того, як гріх через людську діяльність нищить екологію дарованої Богом Землі.

2.1. Наслідки гріхопадіння для людини

Підсумовуючи зазначене вище, згідно з богословською думкою Йосифа Рацінгера, бути людиною – це підтримувати стосунки любові, які дають вічне життя, відмовитися від ідеї хотіти бути самодостатнім богом, прийняти пасивну роль, щоб «увійти у сферу спасіння, свободи й істини». Богослов зазначає, що людство може обирати серед двох доріг: дороги сили й дороги любові. Якщо врахувати, що гріх «скасував» важливість стосунків, відносин, то любов стає зайвою, а дорога сили стає визначальною.

Переломним моментом, навіть драматичним, в історії людства виявилася друга половина минулого століття, коли ідею природного закону почали вважати лише частиною вчення Католицької Церкви, а в інших колах, зауважує Понтифік, про цей термін стало соромно говорити. Концепція людини як самостійного автономного суб'єкта (незалежна від стосунків з Богом) значно підірвала теологію *imago Dei*. Як зазначав Папа, християнство бачить в людині

особистість, натомість світ розглядає її як індивіда, «дублікат [вторинний], створений поділом ідей у матерії»⁵⁶. Пояснюючи синівство Христа, а відтак кожної людини, Йосиф Рацінгер зауважує, що тільки не маючи жодного приватного простору, а лише абсолютне злиття з Отцем дає істинне синівство для кожної людини. Індивід же, широко пропаговане поняття нинішнього суспільства, є протиставленням іншим, так би мовити, замиканням у собі. Отож, на думку Йосифа Рацінгера, бути «особою» – це мати стосунки самовіддачі, а бути «індивідом» – закритися на Божий план, який передбачає гармонію у стосунках, що є спасительною дією для багатьох. Сьогодні в епоху розвиненої технологічної комунікації, на думку Папи, маємо справу з повною деперсоналізацією. «Тоді просто плаваєш у морі комунікації, зовсім не натрапляючи на людей»⁵⁷.

Світ почав плекати позитивістське розуміння природи, тобто враховується лише її функціональність і те, що можна перевірити розумом, а «класичні джерела пізнання *ethos* і права залишаються на узбіччі»⁵⁸. Задля власних інтересів природою людини почали маніпулювати, її позбавили рамок дозволеного і гальм на швидкісній дорозі. «Як каже кардинал Рацінгер, справжня проблема, яка постала перед нами, – це сліпота розуму до цілого нематеріального виміру суспільства»⁵⁹. Те, що Церква визначала як універсальні принципи, які поширюються на всіх людей, а мова саме про захист життя на всіх його етапах (від зачаття до природної смерті), визнання сім'ї як союзу між чоловіком і жінкою на основі шлюбу та захист права батьків виховувати своїх дітей, сьогодні насильницьким способом порушується. Тут повертаємося до того, про що згадувалося в попередньому розділі, – відкинення Бога робить відхилення нормою. Ба більше, відкидаючи Бога, людина відкинула людину, і в тій новій площині її почали баналізувати.

Відтепер більше не існує ніяких проявів «природності»; людина може моделювати себе як завгодно; вона повинна бути вільною від усіх біологічних (і не тільки) даних свого

⁵⁶ Gauck. *Znaczenie "osoby" w teologii Josepha Ratzingera - Benedykta XVI*, 24.

⁵⁷ Бенедикт XVI. *Світло світу. Папа, Церква і знаки часу* / Перекл. з нім. Голованової-Романів Н. 2015, 72.

⁵⁸ Бенедикт XVI. *Місце Бога у світі* / Перекл. з італ. Гріщенко І. та інші. Львів 2014, 11.

⁵⁹ Іванчіч Т. *Діагностика душі й агіотерапія* / Перекл. з хорв. Гладкий О. Львів 2023, 31.

ества. І якщо вона сама може творити себе такою, якою хоче, – тоді, начебто, ця людина справді «вільна». За цим стоїть не тільки втручання людини у межі своєї власної біологічної природи. У підсумку, тут ідеться про бунт проти нашої сотвореності. Людині хочеться бути творцем себе самої; це оновлена версія дуже давньої спроби стати для себе богом⁶⁰.

Втрачаючи вище мірило, а натомість послуговуючись лише власними думками, у людському житті починає панувати сваволя, яка, зрештою, приводить до її падіння. Людина без Бога стає товаром, брендом чи автором своєї статі, однак людську екологію ніхто не скасовував, що є розумною основою управління творінням⁶¹. Йосиф Рацінгер неодноразово наголошував, що ми живемо в «цивілізації смерті та мертвих речей». Технологічна спроможність уже показала своє потворне обличчя. У своєму творі *The Divine Project* Йосиф Рацінгер як приклад наводить історію Рудольфа Гесса, останнього коменданта Освенціма, який у щоденнику описував безпрецедентні технологічні досягнення у таборі смерті. Враховані потужності крामаторіїв і їх горіння, а також розклад міністерства, вчинило цю роботу «добре скоординованою, що виправдовувало правильне технологічне налаштування», зазначав комендант у своєму щоденнику. Стандарт добра і зла розмивається, а почасти взагалі усувається, і це робить саме практична спроможність. «Буття, створеність і творіння затьмарюються дією, тим, що робиться»⁶². Людині, стверджує Йосиф Рацінгер, необхідно визнати для себе неможливим не тільки те, що неможливе фізично, а й визнати те, що є неможливо морально. Сьогодні, зрештою як і за весь час існування, брехня хоче видати себе за істину, але з метою зруйнувати людину. Брехня, гріх завжди руйнують, руйнують Божий закон недоторканності життя, гідності творіння.

«Цілком очевидно, що поняття правди опинилося під підозрою»⁶³. Чим є правда? Любов'ю, тим, що віддає, будує добрі стосунки, думає про майбутнє. «Що більше ми стараємося для спільного блага, яке відповідає також реальним потребам ближнього, то більше ми любимо ближнього»⁶⁴. Однак у

⁶⁰ Рацінгер. *Сіль землі*, 127.

⁶¹ Роуланд Т. *Десять теологічних принципів зі скарбниці Бенедикта XVI*.

⁶² Ratzinger. *The divine project* [eBook].

⁶³ Венедикт XVI. *Світло світу*, 60.

⁶⁴ *Caritas in veritate*, 10.

повсякденному житті людина поступається місцем егоїзму, мотивуючи його тим, що життя коротке і непросте, а відтак від нього слід взяти по максимуму і ніхто не має ставати людині в цьому на заваді. Тому Церкву і відтісняють немов в гетто, бо вона має мужність казати правду⁶⁵.

Людина створена Богом для стосунків з Ним і всіма людьми, вона Його трансцендентне творіння, а тому її дух і вчинки мусять мати в собі вищі дії, ніж у тварин, які просто існують. Так, Віктор Франкл стверджує, що людина навіть може стати невротичною, коли обривається її зв'язок із трансцендентним, а Артур Йорес, працюючи в царині медичної антропології, зауважив, що самогубство, алкоголізм та невротичні й психосоматичні пацієнти є свідченням біхевіоральних проблем, які не відповідають призначенню людини на землі⁶⁶. Нині ж 60-70% людських недуг пов'язані з нервовими та психосоматичними розладами. Ці недуги Йорес називає специфічно людськими, і їх, стверджує, не можна вилікувати медикаментозно, бо вони мають онтологічну функцію, тобто пов'язані з визначальним фактом, чи усвідомлює людина сенс свого життя⁶⁷. Далі зазначається, що як дослідження, так і досвід свідчать, що саме любов, розуміння, лагідність і співчуття є великою допомогою і ліками для таких недужих.

Нині світ людину принижує, хоче звести її до поняття біоматеріалу, зробити об'єктом експериментів. «Медико-технічними маніпуляціями із життям, яке колись вважалося священним, порушуються останні межі»⁶⁸. Людина – це не існування, а буття, в її серці живе Бог, а світ «позбавляє» людину божественності, акцентуючи винятково на її матеріальній частині та притемнюючи духовну цінність. Людина вже є «образом» Бога, але ще має стати «подобою». Сьогодні людству важливо наново усвідомити, що людська мораль ґрунтується на природі Бога. Експериментуючи в царині «творення», людина далі споживає з дерева «пізнання добра і зла», і цей плід настільки

⁶⁵ Рацінгер. *Сіль землі*, 237.

⁶⁶ Іванчіч. *Діагностика душі й агіотерапія*, 34.

⁶⁷ Іванчіч. *Діагностика душі й агіотерапія*, 35.

⁶⁸ Венедикт XVI. *Світло світу*, 10.

змінив свідомість людства, що добро і зло стали взаємозамінними й уже абсолютно чітко не протиставляються одне одному⁶⁹.

2.1.1. Послаблення віри внаслідок гріха

У своїй енцикліці *Spe salvi* Папа Бенедикт XVI знову повертається до творів Френсіса Бекона, через які у світ прийшла й утвердилася думка філософа про нове співвідношення між наукою і практикою, і через ці чинники людина ніби повертає собі панування над творінням, дане їй Богом, яке вона втратила внаслідок гріхопадіння. Відтак «відкуплення» втраченого раю людство чекає не від віри в Ісуса Христа, а від науки та її практичного застосування. Очікування абсолютно нового світу, «царства людини», де технологічний прогрес став можливим, спричинило віру в нього. Людина, яка захотіла створити саму себе, породила атеїзм. Відтак атеїзм не слід розуміти як знання і докази відсутності Бога (багато науковців стверджують про існування Бога), а відсутність рішення людини шукати Бога. Думку Бога, що все породила, замінили людською філософією, яка нині вкоренилася у всіх сферах життя (політиці, медицині, освіті та навіть у релігії).

Категорії людської духовності перевели в царину суто суспільну, навіть політичну. Людський розум почали розглядати як силу добра, що служить на благо людства, а свободу – як обіцянку, в якій людина завдяки прогресу повністю себе реалізує.

Розум і свобода само по собі, через внутрішній властивий їм стан добра, представляються гарантією існування нового досконалого людського співтовариства. Проте обидва ці головні поняття – «розум» і «свобода» – через замовчування тлумачаться як такі, що знаходяться у протидії із зобов'язаннями щодо віри і Церкви, а також до державних законів того часу. Отже, обидва поняття несуть у собі революційний потенціал величезної вибухової сили⁷⁰.

Далі в згадуваній енцикліці Понтифік наводить думки Іммануїла Канта про перехід від віри церковної до віри раціональної, а за кілька років Кант

⁶⁹ Венедикт XVI. *Світло світу*, 48.

⁷⁰ *Spe salvi*, 24.

«розгляне можливість того, що разом з природним кінцем усього суцього наближається також протиприродний, збочений кінець»:

Якщо коли-небудь християнству призначено буде втратити достоїнства любові [...], то антипатія і огида до нього стануть пануючим способом мислення і антихрист [...] почне своє (ймовірно, засноване на страху і самокорисливості) недовге правління, а потім, оскільки християнству, призначеному бути світовою релігією, доля не сприяє стати таким, наступить у моральному відношенні збочений кінець усього суцього⁷¹.

На думку Йосифа Рацінгера, віру треба розуміти, усвідомлюючи своє коріння, враховуючи духовне зростання, бо ж часто прогрес може бути і загрозою як для людини, так і для цілого світу. Теодор В. Адорно з цього приводу сказав, що прогрес є рухом від праці до мегабомби. Розум, дар Божий, стає людським тоді, коли, стверджує Понтифік, є «відвертість розуму до рятівних сил віри, до розпізнання добра і зла». Розум без віри не може втілити свою природу, свою місію, а отже вповні стати самим собою. Як зазначив Папа Іван Павло II, віра є переконанням розуму, і вона не була б дана людині, стверджує Йосиф Рацінгер, якби не була проста і зрозуміла для неї. Це свідчить, що розум без віри слід розглядати як щось неповноцінне, щось, що не відповідає закладеному в ньому стандарту. І ця «неповноцінність» проявляється у нинішніх вчинках секуляризованого суспільства.

Людина потребує внутрішнього очищення, яке відбувається через молитву, а відтак людина відкривається на Бога, на служіння іншим людям. Але до того панує «ілюзія невинності», а світ і далі котиться до «збоченого кінця», бо ж царство людини завжди буде обмежене властивостями її людської природи. І тут варто пригадати слова Папи, що «Ніхто не живе сам собою. Ніхто не грішить сам собою», чим він наголошує на значенні стосунків між людьми і їх впливі на життя інших. Християнин не має дбати лише за своє спасіння, а й за спасіння інших, зрештою, дотримання останнього і стане найліпшим для особистого спасіння, підсумовує Бенедикт XVI.

Однак у сьогоднішні Понтифік вбачає загрозу вірі найперше через те, що непевність прославляється, а віра, яка і є істиною, засуджується. «Уже зараз має

---

⁷¹ Там само, 25.

місце тиск громадськості на Церкву, щоб вона пристосувалася до актуальних нині стандартів»⁷². Світ, якому Церква є пригадуванням про істинний задум Творця щодо людини, намагається зламати останній бар'єр до свого вільнодумства, навіть пробуючи «адаптувати християнство». Противників істинної віри ніколи не бракувало, однак у майбутньому вони, за словами Йосифа Рацінгера, будуть «набагато ненав'язливіші, ніж попередні». До віруючих будуть навіть доволі приязними «за умови, щоби ніхто не посягав на їх ідеали поведінки та мислення»⁷³. Хоч богослов говорить про небезпеки для віри в майбутньому, яке цілком певно можна сказати вже настало, однак і не менше звертає увагу на часи, коли був кардиналом, а згодом Понтифіком. Ці часи він називає такими, в які традиція здається чимось віджилим і майже не стало проявів живої віри та її простоти. «Християнство тепер означає тільки належність до великої структури, до конкретного апарату, а також здатність орієнтуватися в численних моральних настановах і догмах»⁷⁴. На Хресній дорозі 2005 року Папа промовив, що саме цієї історичної миті переживаємо відсутність Бога, і додав, що третє падіння Ісуса під тягарем хреста має змусити задуматися над «загальним падінням людини, над віддаленням багатьох від Христа, над вибором секуляризму без Бога»⁷⁵. «Саме тому кардинал Рацінгер наголошує, що відмова від великих моральних і релігійних цінностей, власної історії є культурним і національним самогубством»⁷⁶.

Йосиф Рацінгер констатує, що вже для людини майже нічого не промовляють ні церковні символи, ні ікони у храмі; дедалі менше стає невимушеної радості (однак помічає її в убогих кварталах Південної Америки). Світ без істинної віри, яка зроджує велику любов, стає абсолютно безрадіним. Серед небезпек для істинної віри додається «пробудження зниклих колись культур, плекання культу Землі-матері й жіночого у Божестві». «Космічний компонент (мати-Земля і тому подібне) цієї спроби оновлення всіх релігій

⁷² Рацінгер. *Сіль землі*, 148.

⁷³ Там само, 148.

⁷⁴ Там само, 117.

⁷⁵ Рацінгер. *Хресна дорога*, 22.

⁷⁶ Іванчич. *Діагностика душі й агіотерапія*, 31.

торкається ключових питань доктрини «нью ейдж», котра прагне злиття всіх релігій та шукає шляхів для нової єдності людини і космосу»⁷⁷.

Йосиф Рацінгер, людина істинної віри, з притаманною терпеливістю і ясным духовним зором закликає зробити своєрідну революцію віри. Вона полягає у протистоянні загальним переконанням проти того, що є нормою для людини цього часу (Бог нині людині невідомий і не надто важливий) і «відкрити віру в її простоті». І ця простота віри проявляється не лише в бажанні бути побожним і виконувати релігійні обов'язки, а найперше відкриває очі на Бога через служіння ближньому. Істинна віра формує відносини любові, з яких і зроджується милосердна благодійність до особи. Благодійність, що будується на ідеології покращення світу, часто забирає у людини право на життя та на вільне вираження особистої віри. «Великі ідеологічні системи, баналізація людини, яка вже втратила віру в усе та живе бездумно, створили нове поганство. Це нове поганство гірше від стародавнього, бо в намаганні усунути Бога воно усунуло людину»⁷⁸. І тут зі співчутливим серцем Ісуса Христа Папа звернеться до людства зі словами, що життя у невірі складне і саме невіра є її найбільшим тягарем, а відтак закликатиме навернутися, щоб «пізнати, яка вона сліпа, коли довіряє лише тому, що бачать її очі»⁷⁹.

Як зазначає Ейдан Ніколс, на думку Папи віра має свою історію, однак вона задумана як Абсолют, а тепер її витлумачують у термінах категорії історії, що є небезпечним, бо що більше її залучають в історичний процес, то більше втрачається її абсолютний характер. Відтак ніби втрачається стабільність віри⁸⁰. Папа говорить про дедалі глибшу кризу віри, яка проявляється у моральній кризі людства (брак усвідомлення основних цінностей людського життя). Нині віра не розвиває власної моралі, а приймає практичне мислення чоловіків і жінок. Однак як вирішення цього питання богослов наводить приклад листів апостола Павла, що не мають моралізаторського змінного змісту, а практичний виклад із взоруванням на Христа. Саме завдяки синтезу *розуму, віри і життя*

⁷⁷ Рацінгер. *Сіль землі*, 128.

⁷⁸ Рацінгер. *Хресна дорога*, 20.

⁷⁹ Рацінгер. *Вступ до християнства*, 44.

⁸⁰ Nichols A. *The theology of Joseph Ratzinger* // www.christendom-awake.org/pages/ratzinger/bookchapt.html (24.08.2023).

християнство стало світовою релігією, зазначить Понтифік в одному зі звернень до Римської Курії (22 грудня 2005 р.). Християнство дало гармонію світу. «Це було переконливо, тому що воно відновило в собі зв'язок між вірою та розумом, а також орієнтацію діяльності на “карітас”, любовну турботу про страждаючих, бідних і слабких, незалежно від будь-якої відмінності соціального стану»⁸¹.

Примат науки (базується на дослідженні матерії), тобто той розум, який узгоджувався з вірою і життям, відкинув два останні чинники чи радше підпорядкував їх собі (виключив істинну віру та перереформатував бачення цінності життя). Реальність Бога як щось недоступне відкинули, натомість «істинними» прийняли лише образи Бога в усіх релігіях. Однак варто зазначити, що розум та наука заперечили самі себе, «загубивши» історичність Ісуса Христа. Бо якщо для науки трансцендентний Бог не здатна до розуміння реальність, то Ісус Христос, який є Воплоченим Словом Божим, цілком історична особа (задокументована в Євангеліях і на Туринській плащаниці). Відтак заперечувати віру в люблячого Бога, Який воплотився і помер задля спасіння людини, – безглуздо. Що ж натомість роблять наука та розум, що стали богом сучасного людства: вони позбавляють творіння можливості чути про Христа, говорити про Нього. А без Нього світ дійсно позбавляється надійної основи, а відтак людина «змушена» будувати свою основу. Це і дає розуміння, чому Йосиф Ратцінгер пише трилогію «Христос з Назарету», бо хоче через неї виявити історичну правду про Ісуса (описану в Євангелії), щоб якомога швидше сприяти зростанню живого зв'язку з Ним⁸².

2.1.2. Страждання як наслідок гріха

Внаслідок гріхопадіння людини в її життя прийшло страждання. Гріх, вносячи деструктивні елементи у стосунки найперше з Богом, а потім й з іншою людиною, розбудовує суспільство покалічених, хворобливих відносин. Невід'ємною частиною людського життя стало страждання, що і є яскравим

⁸¹ Руїні К. *В серці вчення Бенедикта XVI проповідувати істину Ісуса Христа* // http://www.christendom-awake.org/pages/ratzinger/46-53_ruini.htm (24.08.2023).

⁸² Ратцінгер Й. *Ісус з Назарету. Дитячі роки Ісуса* / Перекл. з нім. Конкевич О. Львів 2012, 21.

доказом існування гріха, і чим більше гріха, тим більше страждань: «сила гріха залишається страхітливою реальністю»⁸³. Ми можемо зменшити страждання у світі, боротися проти нього, каже Понтифік, але цілком усунути його зі світу не можемо. Бенедикт XVI переконаний, що людині не варто цілком відгороджуватися від страждань, адже одного дня у людське тіло, щоб страждати в ньому, прийшов Сам Господь Бог. Якщо Бог став частиною страждання, то саме в стражданні людина і може Його віднайти.

Саме там, де люди, пробуваючи уникнути будь-яких страждань, прагнуть відхилитися від усього, що може заподіяти його, бажають захистити себе від тягара і болю, що спричиняється істиною, любов'ю, добром, вони скочуються в порожнє життя, в якому, можливо, вже і немає болю, зате все більше дає себе знати похмуре відчуття безглуздя і розгубленості⁸⁴.

Отже, прийнявши страждання, людина здатна завдяки ним дозріти і знайти сенс, віднайти в стражданні любов Ісуса Христа. У *«Щоденнику»* Фаустина Ковальська запише такі слова Господа Ісуса Христа: «Дочко Моя, чим більше полюбиш страждання, тим твоя любов до Мене буде чистішою»⁸⁵. Однак страждання не перестають бути тим, чим вони є – фізичним і душевним болем. І якщо у зменшенні фізичного болю людство досягло значного успіху, то душевні муки протягом останніх десятиліть, констатує Папа, значно зросли. Як описує у своїй праці Томіслав Іванчіч, «коли особа не може реалізувати свого буття, вона стає духовно хворою» і це не виліковується медикаментозним способом, а лише через усвідомлення сенсу свого життя. Більше того, дослідження показали, що здоров'я людини покращується під час війн і злигоднів, а не в часи миру і добробуту⁸⁶.

Людське ставлення до страждання є мірилом людяності, каже Понтифік, бо коли входимо в страждання інших, вдаючись до самозречення, виявляємо Божу любов, істину і справедливість. «Страждати разом з іншими, страждати ради інших; страждати з любові до істини і справедливості; страждати через

⁸³ *Spe salvi*, 41.

⁸⁴ Там само, 41.

⁸⁵ Ковальська Ф. *Милосердя Боже в моїй душі. Щоденник* / Перекл. з пол. Угрин Т., 2014, 120.

⁸⁶ Іванчіч. *Діагностика душі й агіотерапія*, 35.

любов і ради того, щоб стати по-справжньому люблячою людиною, – це основоположні елементи людяності, відмова від яких зруйнує людину»⁸⁷. Тут Бенедикт XVI додає важливу думку, що ступінь страждання людини залежить від міри її надії. Коли людина сповнена великої надії на Бога, то й страждання, які вона приймає з вільної волі, будуть великими. Доказом цього є численні мученики за віру.

Нині ж світ, відкинувши Бога як бездіяльного спостерігача за «стражданнями безневинних людей, цинізму влади», намагається вибудувати свою справедливість, і цю справу людства Папа називає «безнадійною». Пригадуючи думки Теодора В. Адорно про справедливий світ без страждань, який, на думку мислителя Франкфуртської школи, можливий лише за умови безповоротного повернення минулого, Йосиф Рацінгер узагальнить цю думку такими словами, що «справедливість неможлива без воскресіння мертвих». Однак, живучи в очікуванні цієї Божої справедливості, людина не може лише сентиментально оплакувати скорботи цього світу, зазначив понтифік на Хресній дорозі (проведена в Колізеї 26.03.2005 р.), а неодмінно змінити спосіб життя. «Перед образом Бога, який страждає, не можна далі баналізувати зло»⁸⁸.

2.2. Наслідки гріхопадіння для суспільства

У згадуваному богословському документі міжнародної комісії мовиться, що:

Люди створені за образом Божим, щоб насолоджуватися особистим спілкуванням з Отцем, Сином і Святим Духом і один з одним у них, і щоб здійснювати, в ім'я Бога, відповідальне управління створеним світом. У світлі цієї істини світ постає не як щось величезне і, можливо, безглузде, але як місце, створене для *особистого спілкування*⁸⁹.

Бог, як зазначає Понтифік, є одним за своєю суттю, однак у Ньому існує явище діалогу, що, як і субстанція, також є первинною формою буття. І оскільки людина є образом і подобою Бога, то взаємність слова і любові, які переливаються хвилею у Бозі, має творити подібні стосунки і між людьми. Революцією у світорозумінні Бенедикт XVI називає це «відкриття відношення

⁸⁷ Там само, 44.

⁸⁸ Рацінгер. *Хресна дорога*, 22.

⁸⁹ *Причастя та управління: Люди, створені на образ Божий*, 2.

як рівноправного первісного способу існування»⁹⁰. І прийняття суспільством такого мислення відбудеться ще не скоро, зауважує Понтифік, додаючи, що вся христологія євангеліста Івана пов'язана з ідеєю відношення. Ці думки про відношення і їх основоположність у людському житті можна передати двома заповідями любові (любити Бога і ближнього), а розглядаючи їх у площині ідеї християнства, – любити один одного, як Бог полюбив нас.

Оскільки людський рід з Божого благословення збільшувався, то він був «приречений» утворити таку єдність, у якій має проявитися Боже синівство. Натомість що ми маємо сьогодні? Вже згадувалося, що тверду етичну основу нинішнім суспільством було усунено, а відтак, зрозуміло, усунено «соціальне співчуття». Брак цього «соціального співчуття» розбудовує держави-прихильники евтаназії, абортів, превалювання технічного прогресу над культурою життя. Як сказав блаженний Єжи Попелушко, який став жертвою атеїстичного режиму, «коренем усіх криз є відсутність правди». Папа зазначає, що ніякі відносини не можуть бути адекватними, якщо неадекватними є найголовніші відносини – з Богом⁹¹.

Тут доцільно говорити про свободу, яку Бог подарував людині як дар, а також можливість стати «подобною» Бога. Світ, як каже Йосиф Рацінгер, гаряче її прагне, однак забуває, що вона має будуватися на моральному підґрунті. «Якби єдиний зміст свободи полягав у можливості задоволення потреб, то вона була б свободою не людською, а тваринною»⁹². Як уточнює богослов, насправді свобода залежить від двох чинників: від закону та від добра. Її не можна прагнути лише для себе, бо вона має доручення для цілого людства. І якщо враховувати, що в істинній свободі є закон і добро, то це, очевидно, вимагає жертви і відречення. Якщо ж останнього немає, то й істинної свободи немає, а лише її ілюзія. Йосиф Рацінгер, наводячи приклад життя видатного науковця Андрія Сахарова (розумову і діяльну спроможність вважав за доцільно

---

⁹⁰ Рацінгер. *Вступ до християнства*, 163.

⁹¹ Рацінгер. *Сіль землі*, 24.

⁹² Рацінгер. *Цінності в часи перемін*, 49.

обмежувати моральними законами), акцентуватиме на тому, що кожна людина має частку у відповідальності за існування людства⁹³.

Йосиф Рацінгер, знаючи не з історії жахи війни та її наслідки, часто згадує винахідників смертоносної зброї як доведений факт трагічного становища суспільства, яке відкинуло мораль. «Мало хто міг би пропустити зв'язок між його застереженнями про зловживання свободою та жахами війни, ще свіжий у національній пам'яті. Хоча його слова були доречними в контексті Німеччини, вони цілком узгоджувалися з вченням Другого Ватиканського Собору»⁹⁴. Водночас Понтифік вказує на величезну відповідальність кожної людини, що прийшла у цей світ. Й оновлення має іти зсередини особи. Саме слабке уявлення про людину, як зазначив у посланні на День миру Папа Бенедикт XVI, є великою проблемою сучасної цивілізації. На людину почали дивитись крізь призму культур, ідеологій, різних інтересів, а це легко породжує ненависть та насильство. Людину почали тлумачити в «найекстравагантніший» спосіб, що унеможлиблює ведення справжнього діалогу. Натомість маємо байдужість до того, що становить справжню природу людини, касується істинна повага до її прав, і це позбавляє світ стабільного миру, бо справжнім серцем миру є людина⁹⁵.

Вже у наступних таких зверненнях до Дня миру Папа казатиме, що «прагнення людей доброї волі до миру, безсумнівно, стало б легшим, якби всі визнали нероздільний зв'язок між Богом, людьми та всім створінням»⁹⁶. Мир, зазначить Папа в останній рік понтифікату, – це етика спілкування, розбудова співіснування. Якщо світ втрачає мир, то це період панування всіх форм гріха: егоїзму, ненависті, нетерпимості, прагнення до влади, панування, насильства, жадібності. Якщо все узагальнити, то, очевидно, богослов цим вказував на те, що зв'язків любові між людьми практично немає. Мир без істинних

⁹³ Там само, 49.

⁹⁴ Свон Б. *Йосиф Рацінгер і свобода людини* // www.wordonfire.org/articles/contributors/joseph-ratzinger-and-human-freedom (2.09.2023).

⁹⁵ Бенедикт XVI. *Людина, серце миру* // https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20061208_xl-world-day-peace.html (10.08.2023).

⁹⁶ Бенедикт XVI. *Якщо ви хочете культивувати мир, захищайте творіння* // https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20091208_xliii-world-day-peace.html (10.08.2023).

миротворців неможливий, а істинні миротворці «пам'ятають про трансцендентний вимір людини і вступають у постійний діалог з Богом»⁹⁷. Війни, а тим паче світові, є крайнім виявом відкинення людством Бога і Його Законів. В одній зі своїх праць Йосиф Рацінгер зазначає, що «людина в змозі знищити світ»⁹⁸, і те, що людина називає прогресом, насправді ним не є, лише загрозою для людини та світу.

Оскільки людина покликана Богом до праці, то слід говорити не лише про працю тіла, а водночас і про працю духу. І наскільки гармонійний цей процес, усвідомлюємо з того, яким є плід її праці, іншими словами – людина витискає на землі слід своїх прагнень і бажань. «Праця і культура – невіддільні одне від одного, як два боки монети»⁹⁹. Це говорить про те, що праця є не лише для того, щоб «мати», а й «удосконалюватися». Сьомий день тижня покликаний відірвати людську руку від праці і пригадати їй про залежність від Бога, «недільний відпочинок змушує людину бути чесною перед собою»¹⁰⁰. Добро в праці не лише в тому, що дає щось, а й у тому, що покликане робити співпрацівників братами, зазначив в енцикліці *Populorum progressio* Папа Павло VI.

Йосиф Рацінгер часто вказував на принцип солідарності та субсидіарності у світлі Євангелія як добру модель формування людини, сім'ї, суспільства. Це не просто «горизонталь» і «вертикаль», це формування правдивої людини на перетині двох прямих.

Коли ви намагаєтесь випрацювати способи, як чоловіки та жінки можуть краще піклуватися про загальне благо, заохочую вас дослідити «вертикальний» і «горизонтальний» виміри солідарності та субсидіарності. У такий спосіб ви можете запропонувати ефективніші шляхи вирішення багатьох проблем, якими перейняте людство на порозі третього тисячоліття, засвідчуючи також примат любові, що перевершує і здійснює справедливість, яка орієнтує людство до правдивого Божого життя¹⁰¹.

⁹⁷ Бенедикт XVI. *Блаженні миротворці* //

https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20121208_xlvi-world-day-peace.html (10.08.2023).

⁹⁸ Бенедикт XVI. *Місце Бога у світі*, 8.

⁹⁹ Барботін. *Праця, гріх, спасіння*, 6.

¹⁰⁰ Барботін. *Праця, гріх, спасіння*, 7.

¹⁰¹ Бенедикт XVI. *Місце Бога у світі*, 33.

Богослов, неодноразово згадуючи про людину як учасника суспільства зі своїми обов'язками, водночас наголошує: існує кесареве, але існує і Боже. Держава, яка має поважати Закон Бога, має свої обмеження і їх вона не може переступити. «Без корегування з боку релігії розум також може стати жертвою спотворень, як це трапляється тоді, коли ним маніпулює ідеологія або його застосовують частково, не враховуючи гідності людської особистості»¹⁰². Як зазначив богослов, сьогодні ми спостерігаємо маргіналізацію релігії, або радше сказати, вже пожинаємо плоди «відмови від віри». Влада, яка покликана бути протиположною насильству, почала цінувати не силу права, а право сили. Світ зробив акцент на науці й технічних досягненнях, а вони самі по собі не спроможні витворити морального суспільства, людина за своєю природою все ж потребує іншої людини, від якої може мати любов і співчуття.

Тим часом на передній план вийшла інша форма влади... Людина тепер може, так би мовити, робити людину, виготовляти її у пробірці. Людина стає продуктом. Отож змінюється ставлення людини до себе в самій основі. Вона вже не є даром природи чи Бога-Творця, а продуктом себе самої¹⁰³.

Отож, сьогодні людина «зійшла до глибини витоків влади», до того пристрасного бажання пізнання «добра і зла». І якщо після світових воєн з використанням атомної зброї страх за власне виживання стимулює людство до «взаємного обмеження влади», то владу бути богом над людським життям здатна приборкати лише віра в Бога, але її суспільство так наполегливо позбувається. Зло тріумфує: людина вбиває саму себе, як фізично для цього світу, так і духовно для вічності. Однак не варто забувати, що на вчинок Адама і Єви прийшла відповідь Бога.

Крізь морок цих образів часто не зауважують іншого, важливішого: хоча Бог залишає багато простору для свободи зла (занадто багато, на нашу пересічну думку), та Він ніколи не випускає світу зі своїх рук... Світ належить Богові, а не злу, чого б воно не накоїло, – це переконання є, власне кажучи, вирішальною частиною апокаліптичних образів. Жахіття, про які розповідає Одкровення, ніколи не заволодіють цілим світом і не зможуть його спустошити¹⁰⁴.

¹⁰² Бенедикт XVI. *Місце Бога у світі*, 16.

¹⁰³ Рацінгер Й. *Цінності в часи перемін. Долання майбутніх викликів* / Перекл. з нім. Конкевич О. Львів 2006, 37.

¹⁰⁴ Рацінгер. *Цінності в часи перемін*, 152.

Варто додати, що істинна культура є продуктом нашої любові, вона як лакмусовий папірець чи то шкала нашого наповнення. Культура, в якій сьогодні зростає людство (публічна, масова), як каже богослов, не трансцендентна, а відтак позбавлена ключової сили. На задній план відійшло питання вічного життя, а відповідальність перед Богом замінили відповідальністю перед людством... Домінування «культури смерті» просто вражає і змушує серйозно задуматися про подальшу його долю.

У Церкві навіть звучали голоси, що віра має йти в ногу із сьогоденною культурою. Йосиф Рацінгер, однак, завжди був переконаний, що віра має передаватися із покоління в покоління без будь-яких фундаментальних змін, і за цю свою позицію, як стверджує Трейсі Роуленд, богослов не був достатньо популярний серед католицької еліти¹⁰⁵. Якщо між вірою та культурою виник розрив, то Церква не зобов'язана бігти за нею, культура має бути відмовою від зла. Папа, на відміну від кореляціоністів, які застосовують метафори, запозичені з індустрії гостинності (*відкритість, діалог, обмін*), натомість використовує метафори з індустрії охорони здоров'я (*діагноз, ліки, рани*). Відтак перші припускають брак чогось у християнстві, Рацінгер, проте, вказує на всеосяжність християнства, зокрема в культурі, підсумовує Трейсі Роуленд¹⁰⁶. Культура не може бути штучною, а завжди розвивається з природного, а оскільки природне витіснили технології, то почали з'являтися антигуманні культурні форми.

2.3. Наслідки гріхопадіння людини для навколишнього середовища

Після гріхопадіння людини розпочався період зруйнованих відносин. І якщо людина не дивиться на людину як на творіння Боже, то й сотворений світ стає лише середовищем, географічною територією. Власне сприйняття як людини, так і природи плодом випадку або ж «еволюційного детермінізму» послаблює відповідальність перед творінням. Народжується «культура споживацтва». Тобто щораз більша кількість винаходів і швидший прогрес, як стверджує

¹⁰⁵ Rowland T. *Joseph Ratzinger's Trinitarian theology of culture* // www.communio-icr.com/files/48.2_Rowland_-_final_HQ.pdf (8.08.2023).

¹⁰⁶ Там само.

Бенедикт XVI, веде до щораз більшого панування над природою. Тут спостерігаємо спадковість матеріального, однак спадковості етичного, на жаль, немає, оскільки етика та мораль є рішенням кожної людини і має щоразу народжуватися по-новому¹⁰⁷. Відсутність моральних та етичних норм у людському житті розширила межі дозволеного, зокрема і там, де мовиться про виживання всього людства. Хоч людська сім'я досягла значного технічного поступу, однак цей поступ став для людства руйнівним. Ті знання, через які суспільство намагається все контролювати і які вважає силою, можуть знищити світ, переконаний Понтифік. Поступ, додає Бенедикт XVI, не буде чимось поганим, якщо врахувати один дуже важливий аспект, а саме добро. І якщо через відкинення етичних норм досі спостерігали кризу в прийнятті людиною себе та інших як творіння Божого, то і в екологічному середовищі людство пожинає плоди своєї спотвореної гріхом свідомості. «Нині нечувано зросла сила людини. Але от що не росло разом із нею – то це етичний потенціал людини. І ця відсутність рівноваги знаходить нині відображення у плодах поступу, який не був зумовлений моральністю»¹⁰⁸.

Однак наразі маємо справу не лише з індивідуальним егоїзмом, а й з егоїзмом груповим, який проявляється у небажанні відмовитися від чогось задля блага наступних поколінь. Усе людство живе за рахунок наступних поколінь. Таке життя в борг мало б застановити людину перед тим, «що важливе?», «що дозволене?». Однак, стверджує Понтифік, це не торкає людських сердець. І на часі не окремі фінансові плани, а необхідний глобальний іспит совісті, підсумовує Бенедикт XVI. Як стверджує Трейсі Роуленд, Йосиф Рацінгер не терпів інтелектуальної нісенітничі та надто любив правду, а отже, «не дозволяв годувати своїх овець дурницями під час його варті»¹⁰⁹. Відтак віддати пріоритет практиці, скажімо вирішувати глобальні екологічні проблеми лише за допомогою міжнародних програм, не дасть бажаного результату, бо тут мовиться про пошук правдивої причини проблеми – неправильне ставлення до істини.

¹⁰⁷ *Spe salvi*, 29.

¹⁰⁸ Бенедикт XVI. *Світло світу*, 54.

¹⁰⁹ Роуленд Т. *Благочестя Папи Бенедикта XVI і його пристрасть до правди*.

Святіший Отець констатує, що екологічна криза є спричинена насамперед кризою «екології людини», тобто кризою її віри, духовності та моральності. Без Бога людина не може належним чином зрозуміти дійсність, яка її оточує, а також усвідомити глибину та ширину своєї відповідальності за себе, за ближніх і за всю природу... Без Бога природне довкілля – це просто матерія, яку можна використовувати і маніпулювати нею без жодних докорів сумління¹¹⁰.

Ситуація, що склалася нині у світі, ще більше підкреслює, що Господні слова у першій главі Буття, це не літературна форма, сповнена символічних образів, а точний намір священного Автора. «Слово Боже неминуче виявляє драматичну можливість того, що людина в своїй свободі не нав'язує цього завітного діалогу з Богом, для якого ми створені»¹¹¹. Сьогодні на прикладі екології яскраво бачимо, чим є винятково раціональний світ, якому віра з її мораллю не потрібна. Людство розводить руками перед тими викликами природи, що постали, і навіть наука, на яку покладено стільки сподівань, не стала щитом проти стихій.

Тут варто згадати й іншу проблему екології, про яку говорить богослов, а саме про те, що часом природу вважають важливішою від самої людини, а це суперечить правдивому розвитку¹¹². Таку позицію богослов називає новим пантеїзмом, тобто очікування спасіння людини саме від природи. Однак у всьому створеному є «граматика» Творця, тобто є конкретні цілі та критерії потреби її існування. У своїй енцикліці Папа зазначив: «Не наука дає відкуплення людині. Людина віднаходить відкуплення через любов»¹¹³. Господнє Слово на початку створення світу «Ось я даю вам...» (Бут. 1,29) втратило вагу та актуальність для людини. Дієслова «порати і доглядати» змінилися на «використай максимально», а отже про подібність людини на Бога у згаданому питанні вже не мовиться. Відтепер людина приписала собі панування на землі, але на своїх умовах. Забруднення навколишнього

¹¹⁰ Шеремета В. *Екологічне вчення папи Бенедикта XVI в контексті сучасних викликів епохи* // rodynaugcc.if.ua (17.08.2023).

¹¹¹ Бенедикт XVI. *Післясинодальне апостольське повчання Verbum Domini* / Перекл. з італ. Жибак Л. та інші, 2011, 47-48.

¹¹² *Caritas in veritate*, 61.

¹¹³ *Spe salvi*, 31.

середовища, за словами Йосифа Рацінгера, є відображенням внутрішнього людського забруднення, на яке звертають замало уваги.

Ми хочемо усунути зовнішнє забруднення, незважаючи на забруднення духовне, незважаючи на притаманну людині здатність творити себе саму, без чого вона не здатна жити по-людськи, – і вдаючись до абсолютно викривленого поняття свободи, захищаємо людське свавілля¹¹⁴.

Людина має визнати, що вона, як і природа, є творінням Бога, а відтак має дбати про свою внутрішню екологію, чим, власне, і спроможна змінити хід людської історії. А це означає визнати владу Бога і підкоритися Його задумові, однак наразі ця ідея повністю знецінена. Як зазначив далі богослов: «творіння чекає на синів Божих, і що воно зітхне з полегкістю тоді, коли з'являться люди, в яких буде проявлений Бог»¹¹⁵. Глобальні масштаби екологічної кризи закликають до глобальної відповідальності, а її не можна розвинути через політичну волю, каже богослов, а винятково через поглиблення моральної свідомості та жертвовності. Екологічна криза є насамперед викликом для Церкви, бо торкати сумління людей – саме її першочергове завдання, резюмує Понтифік. Церква покликана взяти тут на себе відповідальність і стати надією для зміни у моральній свідомості людства. Як риторично запитає в енцикліці *Spe salvi* Бенедикт XVI: «Хіба нам не дано знову зрозуміти, саме перед лицем сучасної історії, що ніяке позитивне облаштування світу неможливе там, де дичавіють душі»¹¹⁶.

Отож, Церква має виховати людину для євхаристійного способу буття, що і може породити позитивні зміни у відношенні до сотвореного світу. «Так євхаристійна форма життя може справді сприяти справжній зміні ментальності у розумінні нами історії та світу»¹¹⁷. На всі відхилення людства, що пройшло довгу дорогу від гріхопадіння і до нинішніх кризових днів, у Понтифіка Бенедикта XVI єдиний заклик, що нагальною потребою є поставити в центр питання про Бога, але «йдеться не про Бога, який десь Собі існує, а про Бога,

¹¹⁴ Рацінгер. *Сіль землі*, 227.

¹¹⁵ Там само, 227.

¹¹⁶ *Spe salvi*, 22.

¹¹⁷ Бенедикт XVI. *Sacramentum caritatis* // www.vatican.va (17.08.2023).

Який нас знає, Який до нас звертається, Який нас торкається і Який також є для нас Суддею»¹¹⁸. Власне тут Понтифік наголошує, що Бог реально діє в нашому житті для нашого спасіння, однак людина не може легковажити знаками та закликами, зокрема і тому, що Творець є водночас і людським Суддею.

У цьому розділі ми розглянули питання гріхопадіння людини та його наслідки, а також проаналізували на основі праць Йосифа Рацінгера, як таке відхилення у людському бутті вплинуло на відношення людини до себе, до іншої людини, до навколишнього середовища і, зрештою, до Бога. Однак, на думку Понтифіка, як би все трагічно не виглядало, в яку б моральну кризу людина не заглибилася, завжди є дорога спасіння – Церква Христова. Як саме людство може «оновитися» через засновану Сином Божим Церкву, опишемо у наступному розділі.

---

¹¹⁸ Бенедикт XVI. *Світло світу*, 59.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХ ВІДНОВЛЕННЯ БОГОПОДІБНОСТІ ЛЮДИНИ

У цьому розділі розглянемо, якою дорогою, на думку Папи Бенедикта XVI, потрібно пройти людині, щоби Господь відновив у ній богоподібність. У Післясинодальному апостольському повчанні *Verbum Domini* Понтифік зазначив, посилаючись на висловлювання святого Августина, що людина, яка є творінням Слова, має бути відроджена саме цим Словом. Пригадуючи слова Господа Ісуса Христа, що Він «дорога, правда і життя», богослов наголошує на відновленні творчого задуму Бога в людині через Слово, Церкву та Пресвяту Євхаристію. Про ці три виміри (христологічний, еклезіологічний та сакраментальний) оновлення богоподібності людини послідовно і докладно опишемо у наступних параграфах.

3.1. Повернення до образу Божого через Слово

На засіданні XII Генеральної Асамблеї Синоду Єпископів Папа Бенедикт XVI сказав: «Слово Боже змушує нас змінити наше уявлення про реалізм: реаліст – це той, хто в Божому Слові пізнає основу всього»¹¹⁹. Якщо звернутися до початків, описаних у Святому Письмі, то побачимо, що початок всього стався тоді, коли Бог промовив «Нехай буде світло!» (Бут. 1,3) (хоч абсолютний початок є у внутрішньому житті Бога). Далі із промовленого Богом Слова постає світ, видима матерія, зокрема і людина. І це Слово було промовлене тому, каже Понтифік, щоб «об’явити нам Самого Бога в діалозі любові між Божими Особами і запрошує нас до участі в ньому»¹²⁰. Слово Боже богослов ще називає «джерелом постійного оновлення», вказуючи, що дійсно може

¹¹⁹ *Verbum Domini*, 26.

¹²⁰ Там само, 21.

повернути людину до її правдивого образу. «Рацінгер знаходить у Божому Слові коригуюче бачення реальності»¹²¹.

Оскільки споконвічний Логос, який і є споконвічним Богом, – досконала мудрість і любов і з Нього постав світ, а зокрема і людина, то «ми можемо зрозуміти самих себе тільки тоді, коли приймаємо Слово і покірно дозволяємо Святому Духові діяти у нас»¹²². Й у світлі того, що Бог об'явив людині у Святому Письмі власне і виявляється таємниця її долі. Ісус Христос запрошує людину розділити Його життя, бо ж воскресіння Воплченого Сина дає велику надію грішній і смертній людині.

Ще у VII столітті Максим Ісповідник сміливо зазначив, що Бог Втілювався не лише тому, щоб людину відкупити, а й заради обоження людини, що входило в Його предвічний задум. Бенедикт XVI у *Verbum Domini* про це сказав так:

Насправді, Святе Письмо стверджує, що все, що існує, не постало внаслідок ірраціонального випадку, але є бажане Богом, та є складовою Його задуму, центром якого є запрошення до Божого життя у Христі. Створіння народжується від Логосу і несе незнищений відбиток творчого Розуму, Який все впорядковує і всім керує¹²³.

Саме Слово Боже Понтифік називає міцним фундаментом, на якому варто будувати, бо те, на що нині людина покладає свою надію (багатство, задоволення, влада), виявляється короткотривалим, а відтак зникають підвалини людської впевненості. Іншими словами, що ж може бути реальнішим, ніж Слово, з якого постала реальність, що оточує людину? Промовлене Богом Слово вимовляється «водночас і вічно», стверджує святий Августин, бо інакше був би часовий порядок і зміна, що не було б справжньою вічністю і невмирущістю¹²⁴. В ізраїльській релігії «слово» звучить як «дабар» і означає не тільки слово, а й діяння. «Оскільки слово пов'язане зі своїм здійсненням, то «дабар» найкраще перекласти як «ефективне слово». Наш термін «слово» є бідним перекладом, тому що ніколи не несе в собі значення діяння»¹²⁵.

¹²¹ Мірус Дж. *Ратцінгер: Зрозуміти Божий план, як описано в Святому Письмі*.

¹²² *Verbum Domini*, 21.

¹²³ *Verbum Domini*, 23-24.

¹²⁴ Святий Августин. *Словідь* / Перекл. з лат. Мушак Ю, Львів 2021, 251.

¹²⁵ Гаваньо І. *Філософські аспекти християнсько-юдейського діалогу // Богословія*. Т. 63, книга 1-4 (1999), 206.

Вальтер Каспер зазначив, що хоч обсяг знань людства і зростає, проте «знаємо дедалі меншу кількість речей і справ, так що нам відомо все про ніщо і ніщо про все»¹²⁶. І в цій багатоманітності, каже теолог, людині дедалі важче знайти щось спільне, те, що об'єднує ці всі набуті знання. Відтак виникає плюралізм (множинна форма) в поняттях, що стосуються людяності, гуманізму, справедливості і навіть у релігії. У згадуваному апостольському посланні Папа зазначив, що той вповні зможе пізнати значення кожного створіння, хто Слово Боже знає. Чи не свідчить нам брак поваги до сотвореного (людини, природи) про критичну віддаленість від Слова?

Бог уділив Себе людству в конкретній Особі, в Ісусі Христі, і більшого за Нього людство отримати не може, бо більшого за Нього немає. Бенедикт XVI новину про Воплочення Слова та оселення між людьми називає «неймовірною і по-людськи немислимою новиною». У Христі людина дістала Слово Істини, яке веде її від смерті до життя вічного. Це той об'єднувальний елемент, якого бракує людині. Саме Любов Бога приводить до ладу як життя самої людини, так і її стосунки з іншими. І тут Бог чинить так, як у плоті Христа: не поглинає, а приводить до повноти. «Ця єдність творить любов, у якій дві сторони, Бог і людина, залишаючись самими собою, стають одним»¹²⁷. Далі Понтифік зазначає, що «у смерті на хресті Бог повертається проти самого себе, Він жертвує собою, щоб підняти людину і спасти її – такою є любов у її найрадикальнішій формі»¹²⁸. Оскільки Христос об'єднав в собі створіння і Творця, тіло і дух, небо і землю, то Він і є новим Законом світу, який надає ваги нашому життю, створінню та історії, переконаний богослов. Втрачають сенс усі закиди матеріалістів щодо неможливості пізнання Бога, а також щодо байдужості Бога до людини, оскільки Бог Сам увійшов у людську історію.

Коли Христос стояв перед Пилатом, то останній промовив, вказуючи на бичованого Ісуса: «Дивіться, це Людина». Йосиф Рацінгер зазначає, що цей вислів Пилата хоч і був цинічним, однак став пророчим.

¹²⁶ Каспер В. *Ісус Христос – останнє слово Бога* / Перекл. Гніп А. // *Сопричастя*, 4 (2002), 33.

¹²⁷ *Deus Caritas Est*, 14.

¹²⁸ Там само, 16.

По Ньому, Ісусі Христі, можемо ми зрозуміти, що є людина, проєкт Бога, і як ми поведимось з ним. Бичований Ісус показує нам, якою жорстокою, якою нікчемною, якою жалюгідною може бути людина. В Ньому ми можемо читати історію людської ненависті і гріха. Але в Ньому і Його страждаючій за нас любові ми можемо ще більше прочитати відповідь Бога: Так, це людина, люблена Богом аж до самого пороку, так люблена Богом, що Він іде за нею до останніх смертних мук¹²⁹.

Відтак богослов вказує на той взірець Людини, який маємо наслідувати, а саме щодня в любові й терпінні з Ісусом Христом вчитися щораз більше ставати людиною. Понтифік зазначає, що прагнення людини бути подібною до Бога вирувало в ній від початків творення. Наводячи слова Іринея Ліонського, що «людина не може заспокоїтися, доки не досягне свободи синівства», Бенедикт XVI зазначає, що людина «не є», а «стає» поступово через процес освіти, часто і через невдачі¹³⁰. В такий спосіб людина досягає зрілості, правдивої свободи та рівності з Богом, і цю рівність з Богом людина може досягнути лише через зрівняння Бога з людиною, тобто в Ісусі Христі, додає Йосиф Ратцінгер. Він вказує на Йоанову трилогію імен Господа: *путь, істина, життя*. *Путь*, бо через Нього вихід із неволі на свободу, *істина*, бо через убогість розкриває новий підхід до теми, *життя*, бо вказує на Себе як на взірець наслідування, зокрема мовиться і про «наслідування Його Божественності»¹³¹.

У Христі немає натуралістичного злиття, стверджує Папа, посилаючись на Максима Ісповідника, а є «довершене об'єднання на особовому рівні»¹³², до чого і покликана кожна людина. Однак це злиття має відбуватися в любові і на умовах цієї любові, що виходить назустріч грішній людині з вічного джерела – Бога. Його любов очищає недосконалу людську любов. Сьогодні, на думку богослова, термін «любов» хоч і часто вживаний, однак найбільш знецінений, бо істинна любов веде до вічного життя¹³³. Попередник Бенедикта XVI Папа Іван Павло II у своїй енцикліці *Redemptor hominis* написав, що людина неспроможна жити без любові, а відтак мусить наблизитися до Христа, щоб

¹²⁹ Ратцінгер. *В начале сотворил Бог*, 80-81.

¹³⁰ Ратцінгер Й. *Спасіння: більше ніж кліше?* // <https://churchlifejournal.nd.edu/articles/salvation-more-than-a-liche/> (4.06.2023).

¹³¹ Ратцінгер Й. *Нова пісня Господеві. Віра в Христа та Літургія в наш час* / Перекл. з нім. Голованова-Романів Н. 2011, 19.

¹³² Там само, 23.

¹³³ *Deus Caritas Est*, 5.

вже остаточно ввійти в людську гідність та знайти сенс існування¹³⁴. Як зазначив Джон Гарві у передмові до книги Понтифіка про освіту, Бенедикт XVI переконаний, що любов до Бога має стояти у центрі всього, зокрема це має стати головною метою католицької освіти¹³⁵. «Не ставте абсолютно нічого перед Христом, який може привести всіх до вічного життя», – зачитує дослідниця праць Понтифіка Трейсі Роуланд, намагаючись показати прагнення великого богослова докорінної зміни людини в собі, споглядаючи Істину¹³⁶.

У своїй трилогії «*Ісус з Назарету*» Йосиф Рацінгер, відштовхуючись від промовлених у Євангелії слів ангела до Йосифа, що Ісус «спасе народ свій від гріхів їхніх» (Мат. 1, 21), а також пригадуючи про зцілення розслабленого через слово Христове «Сину, відпускаються тобі твої гріхи» (Мр. 2,5), – вказує на головне завдання Ісуса Христа – спасіння людини від гріхів.

Людина – це створіння у взаємозв'язках. І коли порушено перший основоположний зв'язок людини – зв'язок із Богом, тоді ніщо інше не може вже бути в порядку. Про цей пріоритет йдеться у місії і ділах Ісуса. Він насамперед хоче вказати людині на причину її лиха і показати їй: якщо ти тут не будеш зцілений у цьому, то справді не будеш зцілений, незважаючи на всі добрі справи, які тобі траплятимуться¹³⁷.

Варто також зазначити, що для Рацінгера у формуванні особистості важливі не тільки правда і добро, пише Трейсі Роуланд, а й краса, яку вважає трансцендентною властивістю буття¹³⁸. Та небезпечним для душі є пошук краси лише як самоціль, відірвану від істини й добра. Далі Трейсі Роуланд виокремлює важливу думку Папи, що кожна культура має свої тягарі, яких має позбутися і вийти з тіні, в якій перебуває. Тут саме Логос має розрізати культури як плоди, щоб очистити від непридатного і вести до справжньої зрілості¹³⁹. Тож Логос має торкнутися всіх сфер життя людини, аби довести його до бажаної повноти. Святий Августин у «*Сповіді*» зазначить: «наше

¹³⁴ Іван Павло II. Енцикліка *Redemptor hominis*. Львів 2008, 20-21.

¹³⁵ Pope Benedict XVI. *A Reason Open to God: on universities, education and culture*. 2013. xxiv.

¹³⁶ Rowland T. *Ratzinger's faith. The Theology of Pope Benedict XVI*. 2008, 165.

¹³⁷ Рацінгер. *Ісус з Назарету. Думячі роки Ісуса*, 44.

¹³⁸ Rowland T. *Joseph Ratzinger's trinitarian theology of culture* // https://www.communio-icr.com/files/48.2_Rowland_-_final_HQ.pdf (1.10.23).

¹³⁹ Rowland. *Joseph Ratzinger's trinitarian theology of culture*.

знання – це невігластво в порівнянні з Твоїм знанням»¹⁴⁰. Отже, людство мусить підкоритися Слову в повній довірі.

Як описує в дисертації Річард де Клуе, Йосиф Рацінгер вбачає повернення людини до подоби Божої через благодать, причому стається подібність не за новою субстанцією, а в акті, що відбувається з цією субстанцією, тобто у зростанні відносин з Богом¹⁴¹. Той, хто робить «подібним» людину, є Сам Бог завдяки своїй благодаті, яка не містить оціночних суджень, а є онтологічним явищем¹⁴². Одкровення пов'язане для Понтифіка з видимістю і проявом, однак Воплочення Слова не є просто фізичним баченням трансцендентного, а внутрішнім доповненням, без чого ця подія була б неефективною¹⁴³.

Пригадуючи події Старого Завіту про народження дітей від неплідних, що були у віці, богослов підкреслює, що для Бога немає нічого неможливого. І саме походження дитини від Бога (Ісаак, Самуїл, Йоан Хреститель) вказує, на думку Йосифа Рацінгера, не лише на приналежність дитини Богові, а й людям, щоб привести їх до Бога¹⁴⁴. Подібно, приналежні Христу належать всім людям, щоб також привести їх до Бога, прямою вказівкою чого є Христові слова «Як я був полюбив вас, так любіть і ви один одного!» (Йо. 13,34б). Поодинокі праведність Старого Завіту покликана стати більш охоплювою святістю, щоб усі стали одним у Христі. Як слова Старого Завіту стали дійсністю в Ісусі Христі, так само Христове Слово має сповнити у тих, що увірували, предвічний задум Бога – богоподібність людини. «Рацінгер попереджає свою аудиторію, яка слухає, затамувавши подих, що не можна сприймати християнське Євангеліє легковажно, як простий варіант»¹⁴⁵. Як Господь заповів людині порати і доглядати, так Христос пригадав людині через притчу про виноградарів, що зажадає від неї звіту.

3.2. Церква – місце Божої благодаті

¹⁴⁰ Августин. *Сповідь*, 249.

¹⁴¹ De Clue R., *Joseph Ratzinger's Theology of Divine Revelation A DISSERTATION*. 2021,117.

¹⁴² Там само, 118.

¹⁴³ Там само, 156.

¹⁴⁴ Там само, 26.

¹⁴⁵ Де Гааль Е. *Рацінгер проти К'єркегора щодо десекуляризації* //

<https://www.wordonfire.org/articles/contributors/ratzinger-versus-kierkegaard-on-deseccularization/> (24.10. 2023).

З Христом можна зустрітися і в сьогодні, але для цього, пояснює Понтифік, потрібно почути вчорашнього Христа, а саме, як Він виявляє Себе у Святому Письмі, бо «справжню силу над теперішнім і в теперішньому має лише те, що пустило коріння в минулому, що криє сили для розвитку в прийдешньому і поза усіма часовими межами торкається вічності»¹⁴⁶. Бенедикт XVI використав цікаве порівняння *путі, істини, життя з минулим, сьогодніням та вічністю*, стверджуючи, що хоч слово *життя* і є ключовим у наші часи, однак реальність «цивілізації смерті» промовляє, що *істина* не є тепер улюбленим поняттям. Нестачу істини Папа називає великою хворобою сьогодні. Для нього важливо, щоб людина віднайшла *істину*, аби мати справжнє *життя*, що закорінене у воскреслому Ісусі Христі. Відмову від істини богослов порівнює із будівництвом на піску. Загалом, як зазначила дослідниця богословської спадщини Йосифа Рацінгера Трейсі Роуланд, для Папи «любов і правда є подвійними стовпами всієї реальності», а відтак він «протистояв слизькому сповзанню в релігію простої філантропії»¹⁴⁷. Про занепокоєння Папи станом людства і повернення його до Бога ще 2010 року в передмові до своєї книги-інтерв'ю Петер Зевальд написав:

Послання Венедикта XVI, врешті, є драматичним зверненням до Церкви і світу, до кожної окремої людини. «Ми не можемо і далі жити так, як раніше, – виголошує він. – Людство стоїть на роздоріжжі. Наблизилося до переломного моменту. Настав час для осмислення. Час для змін. Час для повернення до Бога». І непохитно стверджує: «Є так багато нагальних проблем, але усіх їх неможливо вирішити, якщо в центрі не стоятиме Бог і якщо Він не стане знову явним у Світі»¹⁴⁸.

Відкиненою людством істиною є Христос, означений образом Наріжного Камня, Який «з розірваного людства творить живий дім, нову сім'ю», в стіни якої вростає кожен, хто в Ісусі Христі віднаходить вічність, однак ще потребує очищення¹⁴⁹.

¹⁴⁶ Рацінгер. *Нова пісня Господеві*, 28.

¹⁴⁷ Роуланд Т. *Благочестя Папи Бенедикта XVI і його пристрасть до правди* // www.abc.net.au/religion/tracey-rowland-piety-of-benedict-xvi-and-passion-for-truth/101819730 (11.11.2023).

¹⁴⁸ Венедикт XVI. *Світло світу*, 11.

¹⁴⁹ Рацінгер. *Нова пісня Господеві*, 245.

Коли богослов говорить про Церкву, то робить це у двох площинах, показуючи її необхідність у людському житті як спасаючої дійсності для тих, хто ще не належить Церкві, а також відкриває наново її красу і відповідальність у несенні імені «християнин» тим, хто прийняв Ісуса Христа своїм Господом Богом. Таке пригадування цінності Церкви, на думку богослова, важливе найперше тому, що Церква росте зсередини. Вона є тою закваскою, що заквашує все тісто, а отже важливо усвідомити, що вона покликана зберігати трансцендентний вимір людини завдяки таїнствам, а також вірі, надії та любові.

Перш за все те, чого ми потребуємо в цей момент історії, це люди, які через освічену і живу віру роблять Бога достовірним у цьому світі. Негативне свідчення християн, які говорять про Бога і живуть проти Нього, затьмарило Божий образ і відкрило двері для невір'я. Нам потрібні люди, які мають погляд, спрямований на Бога, щоб зрозуміти справжню людяність. Нам потрібні люди, чий інтелект просвітлений світлом Бога і чий серця Бог відкриває, щоб їхні інтелекти могли говорити з інтелектами інших, а їхні серця могли відкритися серцям інших¹⁵⁰.

Ейдан Ніколс звернув увагу на те, як у богослова звучить тема християнського братерства: у Рацінгера цей союз не відокремлює людей від решти людей, а в пріоритеті ставить кульмінацію Нового Завіту – братерство в Ісусі Христі через віру та батьківство Бога, опосередковане Сином¹⁵¹. Те, що Син Божий став людиною, засвідчує, на думку Рацінгера, саме те, що Христос не вважає своє божественне синівство чимось збереженим лише для Нього Самого, а радше варто говорити про те, що «Він покликаний для того, аби зробити те, що належить Йому, доступним для всіх»¹⁵². Таке нове братерство покликане усунути всі перешкоди: національні, класові. А джерелом і центром такого братерства богослов називає дар Євхаристії. Таким чином Йосиф Рацінгер дає розуміння, що Церква обрана заради невібраних, як засіб порятунку інших. Християнське братерство тут діє через місію, милосердя та страждання. І якщо два перші шляхи з певних причин можуть зазнати невдачі,

¹⁵⁰ Rowland. *Ratzinger's faith*, 165.

¹⁵¹ Nichols A. *The thought of pope Benedict XVI. New edition. An introduction to the theology of Joseph Ratzinger*. 2007, 92.

¹⁵² Там само, 93.

то страждання завжди будуть християнським тріумфом, бо є частиною Господньої пасхалії¹⁵³.

Вихід, що його проповідував Христос, неможливий без хреста, стверджує Папа, бо тоді веде не до Воскресіння, а лише до земної утопії. Тут мовиться про поняття наслідування, яке має прийняти людина, і його не можна розглядати лише з морального боку. «Ні, в заклику до наслідування йдеться не про наслідування програми чи людських достоїнств Ісуса, а про наслідування усього Його шляху. [...] Наслідування означає єднання з Богом, і тому воно пов'язане із таїнством Пасхи»¹⁵⁴. Наслідуючи Христа, резюмує богослов, людина для оновлення має прийняти Хрещення, випити чашу, щоб у самозабутті спізнати любов. Подолати самодостатність, ввірити себе Церкві, в якій діє Господь, аби позбутись відчуженості, яка мучить людство від початку гріхопадіння – ось найпевніша дорога. «Для відкуплення людини потрібна надлюдська сила [...]. І в Церкві, і через Церкву Бог спасає, звільняє і зцілює»¹⁵⁵. Ганс Урс фон Бальтазар у *«Пасхальному таїнстві»*, опираючись на розуміння Миколи Кавасили, зазначив, що трояку відмінність людини від Бога, яка полягає в її природі, грішності та смерті, можливо усунути лише завдяки тому, що Господь Воплотився, прийнявши цю людську природу, помер на хресті, знищивши гріх, а також Воскрес, чим остаточно подолав смерть¹⁵⁶. І далі зазначено, що таїнство Христа стає також таїнством людини, а отже зміна людської «іпостасі» має пройти тією ж дорогою, якою пройшов Голова Церкви.

Якщо поглянути на місійну діяльність Папи, то бачимо численні зустрічі з релігійними провідниками інших конфесій, громадськими діячами, політиками, під час яких Папа Бенедикт XVI неодмінно наголошував на гідності кожної людини. З цього приводу Трейсі Роуланд зазначила: «Коли дивитися на зібрання творів Йозефа Ратцінгера, здається, ніби він витратив своє життя на те, щоб відремонтувати клаптики гобелена, які потерлися в одній частині і тим самим спричинили гігантську пастирську кризу в іншій»¹⁵⁷. Також вона додала,

¹⁵³ Там само, 95.

¹⁵⁴ Ратцінгер. *Нова пісня Господеві*, 37.

¹⁵⁵ Іванчіч. *Діагностика душі й агіотерапія*, 28.

¹⁵⁶ Бальтазар Г. *Пасхальне таїнство* / Перекл. з нім. Лозинської Н. 2011, 24.

¹⁵⁷ Роуланд Т. *Йозеф Ратцінгер як доктор втіленої краси* // <https://www.tandfonline.com> (13.10.2023).

що Понтифік турбувався не лише про гармонійну єдність у людському житті думок розуму і серця, емоційності й об'єктивності, розуму і віри, а йому була надважлива тріада розуму, віри і любові. З упевненістю можна сказати, що Йосиф Рацінгер умів любити Христа та Його Церкву і все життя своє присвятив тому, щоб інші також повернулися до своєї Першої любові, щоб шукали загублене так, як шукала пристрасно «свого любого» наречена із «*Пісні Пісень*».

Важливо, що у Церкві діє спільнотний вимір, а це з поміччю Божої благодаті дає можливість людині реалізувати заповідь любові до ближнього. У це Тіло, пояснює Бенедикт XVI, потрібно входити смиренно, оскільки «немає іншого способу знайти Його чи мати Його»¹⁵⁸. Водночас він наголошує на простоті Церкви та християн і їх тісному зв'язку з Христом. Йосиф Рацінгер називає Церкву «найближчою до сумління людей», а відтак вона покликана схилити людину до добра. Церква є «надійною», бо, як стверджує Понтифік, «це ідентичність, яка залишається незмінною серед постійної динаміки розвитку»¹⁵⁹. Церква ставить вищі вимоги до буття людини, аніж просто плисти за течією, пропонує «сходження в гори», щоб з вершини відкрилася справжня краса людського буття, наголосив Папа в інтерв'ю з Петером Зевальдом¹⁶⁰. У Церкві, на протигагу немилосердному світу, людину формує Боже милосердя. Відтак людство має усвідомити, що Церква Христова не накладає тягарів, а відчиняє двері до Бога.

Як зауважив Йосиф Рацінгер, «сучасна людина більше не розуміє християнського вчення про спасіння», а отже для неї ні про що не говорять такі поняття як спокута, прощення, а це зумовлено тим, що людина не розуміє значення слів Христос і Месія, «забобони стають обґрунтованішими ніж віра»; зрештою, те, що Бога може образити людський вчинок – взагалі немислима думка для багатьох¹⁶¹.

¹⁵⁸ Ratzinger. *The divine project* [eBook].

¹⁵⁹ Там само.

¹⁶⁰ Венедикт XVI. *Світло світу*, 111.

¹⁶¹ Рацінгер *Нова пісня Господеві*, 55-57.

Бенедикт XVI переконаний, що «ставлення до Літургії визначає долю віри та Церкви», а її можна зрозуміти лише після того, як спробувати дати відповідь на питання Христа: «За кого мають люди Сина Чоловічого?»¹⁶². На початку тієї дороги до усвідомлення величності й потреби Літургії, та й, зрештою, розуміння усього життя, стоїть Покаяння, вважає богослов, і якщо воно кволе чи взагалі згасає, то може виникнути загроза Таїнствам та Літургії. У всіх своїх працях богослов неодмінно наголошує на трансцендентному вимірі Церкви, яка покликана преображувати до богоподібності, а не бути просто об'єднанням людей, спільнотою чи ієрархічною структурою. Трансцендентальними властивостями, які мають бути завжди в людині, Папа називає єдність істини, краси і добра, і розрив між ними спотворює образ людини, породжує «неповноцінні пояснення людської гідності, моральної поведінки та духовності»¹⁶³. Тож Церква як містична наречена Христа покликана зберігати в собі та в тих, хто їй належить, цю богоподібну троїчну властивість, вона стає місцем оновлення, повернення до втраченого Едему.

Церква, на думку Папи, це гармонія єдності і множинності, де панують субсидіарність та солідарність, і цей принцип має бути основою не лише для вірянина, а й для кожної людини¹⁶⁴. Він додає, що Літургія має космічний та есхатологічний вимір, вказуючи, що християнство не є філософською спекуляцією, а Одкровенням Бога, чим зацентрував на тому, що людина лише підпорядковується Божому плану спасіння, що провадиться через Церкву Христа. Все в Церкві допомагає зустрітися з Особою Христа, з цілою Трійцею, тому Понтифік і називає головним завданням Церкви «збереження і зцілення, а не пристосування та асиміляцію»¹⁶⁵.

Трейсі Роуланд зазначає, що для Бенедикта XVI «Меса є святою жертвою, яка приноситься ритуально як поклоніння, а не як спільна трапеза, що ті, хто її відвідує, роблять це з метою Богослужіння»¹⁶⁶. Святкувати Господній день, тобто неділю, на думку Йосифа Рацінгера, є постійним вибором між тим, що

¹⁶² Там само, 9-10.

¹⁶³ Rowland. *Ratzinger's faith*, 67.

¹⁶⁴ Рацінгер. *Місце Бога у світі*, 62-63.

¹⁶⁵ Rowland. *Ratzinger's faith*, 147.

¹⁶⁶ Rowland. *Ratzinger's faith*, 140-141.

надає життю «значення і міцності», та життям, що позбавлене сенсу, адже саме в день Воскресіння стався вихід поза історичний час. Відтоді людське життя набрало чітких обрисів вічного буття, а це, стверджує богослов, засвідчує, що «Бог і далі панує у цьому світі, і далі має владу над матерією»¹⁶⁷. Величність Воскресіння у тому, пояснює Йосиф Рацінгер, що Бог проходить лабіринтами гріха, опановує його, стверджуючи, що Його створіння є добрим. Воскреслий Господь, зазначив Клавде Дагенс, «починає новий генезис світу», відтак у кожної людини має бути розуміння, що сучасний світ є лише лоном майбутнього світу.

Скот Гегн, досліджуючи біблійну теологію Бенедикта XVI, зазначив, що для Понтифіка «Церква живе, рухається і бере своє буття від Слова Божого – через Яке усе було створено на початку», тобто вона живе під владою таємниці Божого плану спасіння, а отже має підкоритися Слову, Яке об'явило цю таємницю, Яке остаточно і має здійснити спасіння людини¹⁶⁸. Для Понтифіка неприпустимо відірвати Слово від Церкви, бо тоді Біблія стає мертвою буквою. Це вказує на те, що богослов вбачає відновлення людини до «подоби» через Слово, але в Церкві.

Через Літургію, а саме через Слово і Таїнства, людина входить в сім'ю Бога і відбувається це винятково з ініціативи Бога, резюмує Папа. Далі у своїй праці Скот Гегн описує, що, починаючи із суботніх обрядів, для Понтифіка існує глибокий внутрішній зв'язок, зокрема між моральним і літургійним порядком, що вказує на закон і поклоніння як дві сторони у відносинах з Творцем. Тут варто згадати, що за взірць довірливої постави до Бога богослов пригадує нам про Богоматір, яка вірила у можливість Бога більше, ніж у свої таланти. Власне саме з її послуху Слову Божому і народжується Церква¹⁶⁹.

І тут Бенедикт XVI зазначив, що віра християн це не стрибок наосліп, а розуміння того, що володієш фрагментом, який наразі лише вказує на те ціле, але яким людина поки не володіє вповні. «Зміст віри спочатку не розкривається до кінця, але її раціональність поступово набуває більших контурів у силі

¹⁶⁷ Рацінгер. *Значення Господнього дня*, 39.

¹⁶⁸ Hahn S. *The Authority of Mystery. The Biblical Theology of Benedict XVI // Letter & Spirit* 2 (2006), 98.

¹⁶⁹ Гааль. *Рацінгер проти К'єркегора щодо десекуляризації*.

божественного Логосу, присутнього в Церкві»¹⁷⁰. Видатний вчений О. Емері де Гааль заохочує звернутися до «надійного тарифу для подолання викликів і створення відновленої глобальної християнської культури», і навіть, можна з упевненістю сказати, до усвідомлення свого людського покликання, а саме звернутися до трилогії Бенедикта XVI «*Ісус з Назарету*». Цим твором він започатковує «значний і тривалий христоцентричний зсув», аби повернути серце людини до Ісуса Христа, другої особи Пресвятої Трійці.¹⁷¹

Важливо зрозуміти, що місія Ісуса Христа, Сина Божого, є нероздільною з місією Святого Духа. «Без ефективного діяння «Духа істини» (Йо. 14,17) неможливо зрозуміти Господніх Слів»¹⁷². Святий Дух відкриває серце до віри і веде до Бога. Тож Понтифік наголошує, що човен Церкви є човном людської надії, до якого можна ступати з упевненістю, бо ж її керманічем і хоронителем є сам Господь.

3.3. Пресвята Євхаристія – остаточне звільнення з рабства гріха

Папа Бенедикт XVI з нагоди своєї інавгурації на Святу Літургію одягнув паллій так, як це роблять у Православній традиції, що, на думку Петера Зевальда, скеровує вірянина у досхизмовий період, коли була єдність Східної і Західної Церков. Цей жест промовляє про те, що Папа мав глибоке розуміння єдності людства в тілі Христовому, де «нема юдея ані грека, нема невольника, ні вільного, немає ні чоловіка, ані жінки, бо всі ви одно у Христі Ісусі» (Гал. 3,28). Часопис, що його засновує Рацінгер разом з Гансом Урсом фон Бальтазаром, Генрі де Лобаком та іншими, називають «*Communio*» («Сопричастя»); паллій на Папському гербі та митра замість Тіари; постійний наголос на центральному значенні неділі та Євхаристії; особиста участь Папи на Єпископському Синоді на тему «*Євхаристія. Джерело і вершина життя та місії Церкви*» – показують Папу, який сам перебуває у глибокому духовному сопричасті з Богом та шукає сопричастя з іншими. З біографії Йосифа Рацінгера відомо, що ще малим він

¹⁷⁰ Там само.

¹⁷¹ Там само.

¹⁷² *Verbum Domini*, 36.

просив у Господа, щоб дав йому серце, схоже на серце Христа. Бог вислухав його молитву, бо знаємо, що чим серце живе, те і проповідує.

Бог прагне долучити людину до Своєї єдності, до взаємності, аби та перебувала у стосунках правди з Богом та іншими людьми, бажаючи між ними вибудувати однакове мислення. Таким чином Господь спрямовує людину до спільноти, вириваючи її із загрозованої ізоляції та пошуку індивідуального добробуту, стверджує богослов. Споживаючи Євхаристію, людина живиться правдою, позбавляючись помилкового уявлення, що вона є самодостатнім творцем себе, а також може позбавити світ від зла власними силами. Лише «Бог є гарантом справжнього розвитку людини»¹⁷³, бо Він її створив і веде до того, щоб вона «була більше».

Пригадуючи євангельську подію, коли учні після смерті Ісуса Христа йшли в Емаус, повні розчарування та нерозуміння, Папа вказує на те, що супутник подорожніх, вивчаючи Писання, змушує учнів «по-новому дивитися», а лише після жесту ламання хліба Христос стає пізнаваним.

Слово та Євхаристія так тісно між собою пов'язані, що одне без одного їх зрозуміти не можливо: Слово Боже стає сакраментальним тілом у євхаристійній події. Євхаристія відкриває нам розуміння Святого Письма, оскільки Святе Письмо у свою чергу висвітлює та пояснює Таїнство Євхаристії. Насправді, без визнання реальної присутності Господа у Євхаристії розуміння Святого Письма залишається неповним¹⁷⁴.

Папа вказує цією євангельською подією на те, що через Христове Слово в людині вмирає розпука і невідання, а через Євхаристію вона воскресає до життя людини, що є «образом і подобою Бога». Господь з'єднує поділене серце й очищує його, щоб людина знову змогла Його побачити. «Блаженні чисті серцем, бо вони Бога побачать» (Мт. 5,8). Найперше Бог «звільняє» людину від ілюзії тієї влади, на яку спокусився Адам: пошук пізнання задля влади, що яскраво проявляється сьогодні у виготовленні зброї масового ураження, маніпуляціями на генетичному рівні тощо. Справжня влада приходить через послух Богові, відновлення стосунків з Ним та відповідальність в істині й добрі. І саме цю істинну владу здобув для людства «новий Адам» Ісус Христос. Його

¹⁷³ *Caritas in veritate*, 34.

¹⁷⁴ *Verbum Domini*, 94.

влада, а отже влада тих, хто повірив, сильніша, бо «закладена в самому бутті»¹⁷⁵.

Істину та любов богослов називає «правдивою та остаточною владою у світі», а її вираження відбувається через Слово та Євхаристію. Спасіння світу, стверджує Бенедикт XVI, ґрунтується на молитві «Хай не Моя, а Твоя буде воля», і промовити її можна лише у «прожитій вірі», коли сприймаємо своє життя «не як якусь позицію на рівні з іншими, а розпорядження власним буттям згідно з волею Божою, а отже, волею Істини і Любові»¹⁷⁶.

Як зауважив Йосиф Рацінгер, третій день після смерті Господа Ісуса Христа, день Воскресіння, є першим днем сотворення світу, коли Творець промовив «Нехай буде світло», відтак це показує, на думку богослова, що Воскресіння не є лише історичною подією, а «має свою тяглість від сотворення»¹⁷⁷. І кожен, хто святкує день Господній, входить у день рівності в Божій свободі. Знаком цієї рівності для людини, як вічний заповіт і вічний дар Божої любові, а також «гостиною благодаті» є Пресвята Євхаристія. Бог відновлює справедливість сотвореного світу, яка полягає у воскресінні тіла, через дарування Себе людині у Євхаристії. «Хто тіло моє їсть і кров мою п'є, той живе життям вічним, і я воскрешу його останнього дня» (Йо. 6,54).

Пиття чаші Христової – це також добровільне принесення себе в жертву. Як описує Трейсі Роуланд, для Папи Євхаристія сама по собі не є таїнством примирення, але передбачає це таїнство, вона є привілеєм лише для тих, хто є в Церкві і перебуває в стані благодаті. Рацінгер наголошує, що Таємну вечерю не проводили з митниками і грішниками, а з учнями, які йшли за Христом¹⁷⁸. Євхаристія є Таїнством, це не «зібрання», це те, що «має пріоритет над психологією і групою», але є тим, що усьому надає істинного життя і справдешньої свободи, переконаний Понтифік.

Аби зрозуміти богословський зміст Таїнства Євхаристії, Йосиф Рацінгер в *«Ісусі з Назарету»* вдається до пояснення традиції «ламання хліба». Оскільки

¹⁷⁵ Рацінгер. *Нова пісня Господеві*, 75.

¹⁷⁶ Там само, 72.

¹⁷⁷ Рацінгер. *Значення Господнього дня*, 40.

¹⁷⁸ Rowland. *Ratzinger's faith*, 140.

ламання хліба належало до обов'язків батька родини, аби «наділити усіх життєво необхідним», а також ламали хліб як жест гостинності, який промовляв до гостя, що зараз ти є частиною цієї родини, то це дає зрозуміти, що Господь ділиться Собою, щоб об'єднати. У цьому жесті Бога ясніє заклик «дякувати і розподіляти», а це ставить людину на дорогу відновлення стосунків з Творцем та з іншою людиною¹⁷⁹. Тож акт «люблячої прихильності» у цілковитій добровільності поєднує людину із жертвою Месії, цілком уподібнюючи «добровольця» до жертви свого Спасителя. «У Матея на початку прилюдної діяльності Ісуса вирізняється Нагірна проповідь з урочистим проголошенням блаженств. Усі вони позначені перспективою хреста»¹⁸⁰.

На Хресній дорозі в Колізеї Понтифік наголосив, що «над похованням Ісуса ясніє таємниця Євхаристії», яка відкриває «істину про любов, що є сутністю Бога». Бог захотів долучити людину до своєї справи *agape*, що є досконалою безкорисливою любов'ю, яку Він бажає зростити і в нас, зазначив Понтифік у своїй енцикліці *Deus Caritas Est*¹⁸¹. Саме у такій зустрічі з воскреслим Христом зростає віра, і чим живіша євхаристична віра, тим більше це сприяє місії Христа, що Він її заповів своїм учням¹⁸². У Євхаристії, за словами Понтифіка, назустріч один одному виходять свобода Бога зі свободою людини, зв'язуючись у вічний і нерозривний союз. Тут гріх втрачає свою владу і силу, бо зустрічається із Любов'ю, яка проявила себе у найрадикальніший спосіб – Бог обернувся проти Себе Самого. Це ще на початку Євангелія, пригадує богослов, об'явили Архангел Гавриїл Марії та Іван Хреститель присутнім на берегах річки Йордан. А те, що Господь Ісус Христос встановлює Таїнство Євхаристії ще до своєї жертви на хресті, лише підтверджує те, зазначив Бенедикт XVI, що ця подія була задумана Отцем ще до створення світу.

Поміщаючи обдарування Себе в подібний контекст, Ісус робить ясним рятівний сенс Своєї смерті і Свого воскресіння – таємниці, яка стає таким чином реальністю, що оновлює історію і весь всесвіт. Встановлення Євхаристії справді показує, що ця смерть,

¹⁷⁹ Йосиф Рацінгер. *Ісус з Назарету. Від в'їзду в Єрусалим до Воскресіння* / Перекл. з нім. Терзової І. 2011, 131.

¹⁸⁰ Там само, 126.

¹⁸¹ *Deus Caritas Est*. 17.

¹⁸² Бенедикт XVI. Післясинодальне апостольське послання *Sacramentum caritatis*, 2007, 6.

сама по собі насильницька та безглузда, стала в Ісусі найвищим актом любові, а для людства – остаточним звільненням від зла¹⁸³.

Понтифік пояснив, що Євхаристія, а саме її субстанціональне перетворення з хліба та вина, на Тіло і Кров, що є процесом глибокої зміни через «розщеплення ядер», яке проникає аж у глибини буття, є процесом перетворення дійсності, зокрема гріховної людини та всіх наслідків її дій, до того стану, коли «Бог буде все у всьому (1 Кор. 15,28). Таким чином саме через єдність з Богом у Пресвятій Євхаристії усе сотворене Богом повертається до своєї первісної краси. Господь через священника бере людину – «хліб і вино» – і через Своє Слово і Духа Святого вчиняє її «Тілом і Кров'ю», тобто живою в любові та істині. «Дух, закликаний предстоятелем на пропозицію хліба і вина, що знаходиться на вівтарі, – Той же, Який збирає вірних «в єдине тіло», роблячи їх духовною жертвою, приємною Батькові»¹⁸⁴. Це народження Нареченої Христа.

Син Божий, Ісус Христос, присутній у Євхаристії, оновлює в причасниках гармонію тіла і душі, єдність з Творцем, що була в Адамі до гріхопадіння, повертає до таїнственного спілкування. Покликаючись на енцикліку свого попередника Папи Івана Павла II *Ecclesia de Eucharistia*, Бенедикт XVI вказує на важливість відновлення зв'язку у спілкуванні через Таїнство Євхаристії. Те постійне непорозуміння у спілкуванні між людьми, що почалося після гріха Адами і Єви, і їх «опозиційність» один до одного, що ширилося та набирало обертів, покликане бути зруйноване у Тілі Христа. Імперії зла зрештою впадуть, бо камінь відірветься від гори і розіб'є боввана, що його описав пророк Даниїл. Для Папи Бенедикта XVI майбутнє людства – це життя за прикладом Ісуса Христа, а саме «буття для іншого».

Образ пробитого боку для Івана є вершиною не лише хресної сцени, а й усієї історії Ісуса. Тепер, після удару списом, який завершує його земне життя, його екзистенція зовсім відкрита; тепер Він є цілковито «для іншого», тепер Він є справді вже не однією особою, а «Адамом», з боку якого створена Єва – нове людство¹⁸⁵.

¹⁸³ *Sacramentum caritatis*, 7.

¹⁸⁴ Там само, 9.

¹⁸⁵ Рацінгер. *Вступ до християнства*, 213.

Оскільки все богослів'я Рацінгера, як стверджує Трейсі Роуленд, означає особу не як таку, що пов'язана із виміром сутності, а є «відносинами», то Євхаристія відновлює стосунки любові найперше з Богом, а також з людьми¹⁸⁶. Христос-Бог спроможний вчинити людину Його істинним «образом і подобою» саме через Святу Євхаристію. «Причастя виводить мене за мої власні межі – до Нього і, водночас, до єдності з усіма християнами... Любов до Бога і любов до ближнього тепер стали нероздільними: воплощений Бог притягує нас до себе»¹⁸⁷. Відтак Папа вказує, що не просто мораль відновлює порядок, а сам Господь, і якщо Він заповідає любити ближнього як його полюбив Бог, то це означає, що «заповідане» можливе до виконання. Як писав у Гоміліях Василій Великий – єдність з Господом відроджує до нового життя і людина здобуває владу над гріхом, отримує дари Духа, що пронизують природу людини, а також дістає спроможність дотримуватися заповіді любові. «Чинити згідно із заповідями можна тільки завдяки поєднанню з Христом і завдяки прийняттю Його любові, яка робить людську природу здатною жити Божою любов'ю»¹⁸⁸.

Євхаристія – це знамення і знаряддя, насіння і сила, щоб людське життя ставало культом, гідним Бога. Це жертва умилювання, що є покутою перед Богом та «ліками від гріха» для людини. Для Понтифіка «рух Одкровення йде від Бога (Отця) до людства через Христа, і мета діалогу між Богом і людиною полягає не стільки в передачі інформації, скільки в перетворенні людини в життя Трійці»¹⁸⁹. Як пояснює Ейдан Ніколс, для Йосифа Рацінгера новизна Нового завіту міститься не в «новій темі», а в «новій особі» – Ісусі, що є обличчям Бога для нас¹⁹⁰. Саме ця жива присутність Бога між людьми, зазначає дослідник праць Понтифіка, народжує «любов до ближнього та євхаристійний культ», які й дають людині, що ще у гріховному світі з численними викликами, передчуття Царства.

¹⁸⁶ Rowland T. *Benedikt XVI A Guide for the Perplexed*. 2010, 111.

¹⁸⁷ *Deus Caritas Est*, 17.

¹⁸⁸ Батрух С. *Модель християнського життя у творах св. Василя Великого*. 2007, 117.

¹⁸⁹ Rowland. *Ratzinger's faith*, 51.

¹⁹⁰ Nichols A. *Benedict XVI on the Holy Images* // <https://stpaulcenter.com/08-nv-5-2-nichols/> (12.11.2023).

Усе людство, чи то віруючі, чи скептики, бажають побачити Бога, однак, на думку Йосифа Рацінгера, це можливо, коли ти є учнем Христа, коли досягаєш блаженства «чистоти серця», а це дорога болю і випробувань, боротьби і постійного підняття з упадків, якою людина має пройти до Голгофи, на якій хрест стає «актом “Виходу”, актом любові, що відповідальна до краю»¹⁹¹. Хто пройде цю дорогу, зустрівшись на вершині зі Спасителем, той зможе і світу явити жадане обличчя Бога. «Нашою християнською відповідальністю є забезпечення присутності цього Бога у світі як сили, якій одній-єдиній до снаги вберегти людей від самознищення»¹⁹². Тоді не «дорікатимуть» Богові, що даремно створив людину, бо почують від небесного престолу «От житло Бога з людьми, і він житиме з ними, вони ж народом його будуть, і сам Бог буде з ними» (Од. 21,3).

У третьому розділі ми розглянули, як Папа Бенедикт XVI бачить повернення людини до її істинної природи, що її заклав Творець на початку створення світу. Найперше це повернення відбувається задля відновлення зв'язків любові з Богом та людьми, що можливе через Слово Боже, яке покликане трансформувати людське мислення, а відтак дії згідно з істиною і добром, які є підвалинами світу. Цьому, на думку богослова, сприяє закладена Самим Богом Церква, яка покликана об'єднувати та освячувати. Однак остаточне звільнення з-під влади гріха і смерті людина здобуває саме завдяки єдності з Творцем і Спасителем у Пресвятій Євхаристії.

¹⁹¹ Рацінгер Й. *Ісус з Назарету. Від Хрещення в Йордані до Преображення* / Перекл. з нім. Конкевич О. 2012, 89.

¹⁹² Рацінгер. *Цінності в часи перемін*, 162.

ВИСНОВКИ

Темою дослідження нашої магістерської роботи було вчення Папи Бенедикта XVI/Йосифа Рацінгера про сотворення і гріхопадіння людини.

Щоб розкрити тему, ми поставили перед собою кілька завдань, які б допомогли дослідити і сформуванню світоглядну позицію великого богослова ХХ ст. щодо питання антропології, а саме з'ясувати, що, на думку Йосифа Рацінгера, означає «богоподібність людини» і як її досягти.

Перш ніж перейти до того, що богослов мав на увазі під визначенням «бути образом і подобою Божою», ми розглянули передумови занепаду теми творіння. Адже розуміння «джерела» неправильного трактування людини вкрай важливе, про що Понтифік згадує у своїх численних творах та інтерв'ю. Глибоке осмислення історичних подій як церковного, так і світського життя дозволило богослову показати шлях «знецінення людини», який узяв свій початок від філософських думок окремих мислителів, здебільшого позацерковних діячів. І це набуло такого великого масштабу, що навіть вкоренилося у свідомість християн. Внаслідок світської філософської думки людину почали сприймати винятково як особу (а навіть більше як індивіда) історичну, позбавивши її вічних категорій, таких як буття, любов, істина. Понтифік зазначає, що людина у намаганні здобути незалежність від Бога, потрапила у ще більшу залежність від гріха, бо той спосіб життя, який вона веде, здебільшого позбавлений доброї морально-етичної основи. Як слушно зауважила одна з найбільших дослідниць богословської спадщини Йосифа Рацінгера Трейсі Роуланд – Понтифік не терпів інтелектуальних нісенітниць і надто любив правду, а отже не міг собі дозволити годувати свою паству брехнею чи напівправдою.

Ставлячи цю антропологічну проблематику перед цілим людством, Йосиф Рацінгер у такий спосіб прагне очистити свідомість від секуляризму.

Одним із завдань нашої магістерської роботи було з'ясувати, що ж у розумінні богослова (а його богословська думка не виходить за межі вчення

Церкви) є «бути образом і подобою Божою». І відповідь на це питання знаходимо в усвідомл найперше поняття «особи», що, на думку Понтифіка, найвдаліше пояснює людину та її призначення. Адже це поняття народжується в контексті Божого Об'явлення, Осіб у стосунках, стосунках любові. Ось що, на думку великого богослова, визначає людську богоподібність – відносини любові. Задля цього і був створений світ, стверджує Йосиф Рацінгер. Людина призначена бути не просто місцем дотикання неба і землі, а джерелом, з якого виливається любов-агапе.

Серед тих проблем, що постали не лише внаслідок гріхопадіння, а й внаслідок історичних подій останніх десятиліть, Папа Бенедикт XVI виділяє прогрес сліпоти до «нематеріального виміру»; втрату «вищого мірила»; послаблення віри в Бога; зміцнення «віри» в людину та технології; переведення людської духовності в суто суспільну площину; намагання пристосувати Церкву до стандартів світу. Усе це богослов називає «самогубством» і закликає повернутися до Бога. У своїх працях Понтифік, як і його попередник Іван Павло II продовжує наголошувати на єдності віри і розуму, крізь призму яких мало б вибудуватися правильне бачення людини на світ та його Творця.

Особливістю богословської спадщини німецького Понтифіка є не лише вказати на проблематику, а й на «ліки», які неодмінно від Бога. Оскільки усе Святе Письмо веде до особи Ісуса Христа, то і для Бенедикта XVI Христос є істинно єдиною дорогою до спасіння і до того, щоб стати правдиво «образом і подобою Бога». Серед численних праць Йосифа Рацінгера, які можна назвати живою наукою, вершиною його богословського надбання вважається трилогія «*Ісус з Назарету*». А це дає нам розуміння того, що все життя богослова є Христоцентричним.

Отож, на думку Понтифіка, шляхом оновлення людини є Богочоловік Ісус Христос. У нашій магістерській праці ми, намагаючись побачити дорогу очищення людини, виокремили у працях богослова такі етапи становлення людської богоподібності: через Слово, Церкву, Пресвяту Євхаристію. Для Папи це дорога заглиблення в Бога, а для його пастви – закорінення в добрі,

любові, істині та красі. Таке розкриття теми цінності людини, її можливість і спроможність бути відображенням Ісуса Христа не лише вказує на дорогу повернення людини до втраченого раю, а й прославляє Бога у Його милосерді. Ми з'ясували, що на думку Папи Слово для людини стає надійною опорою, бо дає змогу пізнати істинну суть усього, знищуючи «світське розумування». Церква має стати для людини постійним джерелом істини і благодаті на цій оманливій дорозі світу. Досліджуючи праці богослова, побачили, що він відкриває красу Церкви, не лише запрошуючи до пізнання Бога неохрещених, а й пригадує, оживляє в серці почуття «сина, що завжди був з батьком». Тут він навіть картає християн за те, що «говорять, а не живуть», пригадуючи про відповідальність за віру інших.

Остаточним звільненням з рабства гріха, від якого людство потерпає із часу гріхопадіння Адама та Єви, Йосиф Рацінгер називає Пресвяту Євхаристію, яка перетворює дійсність до первісної краси, краси людського серця. Воно стає богоподібним, а отже вмирає для себе, щоб жити для інших, зрештою, як це зробив Ісус Христос, щоб принести спасіння через таку незбагненну любов.

Відтак надалі цю тему магістерської праці можна розширити чи поглибити через більш детальний аналіз кожного зі згадуваних етапів оновлення людини (Слово, Церква, Пресвята Євхаристія). Опрацьований матеріал може послужити добрим джерелом для реколекційних наук, адже праці Йосифа Рацінгера є глибоким осмисленням Слова Божого і завдяки правильному аналітичному мисленню можуть допомогти людям доброї волі глибше пізнати те, у що вірить Христова Церква.

Під час опрацювання досліджуваної теми, опираючись на праці цього великого богослова, вдалося простежити причинно-наслідкові зв'язки тих труднощів і помилкових бачень, з якими стикається людина у сьогоднішні. Це можна використати для того, щоб місія християн була більш дієвою. Віра і розум, що сплелися у думці Понтифіка, вилилися у слово до людства. І серед численних голосів слово Йосифа Рацінгера – істинно світло Христове.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА:

1. Бенедикт XVI. *Місце Бога у світі* / Перекл. з італ. Гріщенко І. та інші. Львів 2014.
2. Бенедикт XVI. *Післясинодальне апостольське повчання Verbum Domini. Слово Господнє* / Перекл. з італ. Жибак Л. та інші, 2011.
3. Бенедикт XVI. *Післясинодальне апостольське послання Sacramentum caritatis*, 2007.
4. Венедикт XVI. Енцикліка *Caritas in veritate*. Львів 2011.
5. Венедикт XVI. Енцикліка *Deus Caritas Est*. Львів 2011.
6. Венедикт XVI. Енцикліка *Spe salvi*. Львів 2008.
7. Венедикт XVI. *Світло світу. Папа, Церква і знаки часу* / Перекл. з нім. Голованової-Романів Н. 2015.
8. Йосиф Рацінгер. *Ісус з Назарету. Від в'їзду в Єрусалим до Воскресіння* / Перекл. з нім. Терзової І. 2011.
9. Ратцингер Йосиф. *В начале сотворил Бог: о творении и грехопадении* / Перев. с нем. Витковский В. Москва 2009.
10. Рацінгер Йосиф. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм* / Перекл. з нім. Конкевич О. Львів 2008.
11. Рацінгер Й. *Ісус з Назарету. Дитячі роки Ісуса* / Перекл. з нім. Конкевич О. Львів 2012.
12. Рацінгер Йосиф. *Ісус з Назарету. Від Хрещення в Йордані до Преображення* / Перекл. з нім. Конкевич О. 2012.

13. Рацінгер Йосиф. *Нова пісня Господеві. Віра в Христа та Літургія в наш час* / Перекл. з нім. Голованова-Романів Н. 2011.
14. Рацінгер Йосиф. *Про поняття особи в теології* [PDF] // *Communio* 17 (1990).
15. Рацінгер Йосиф. *Сіль землі: Християнство й Католицька Церква в XXI столітті. Розмова Петера Зевальда з Йосифом Рацінгером* / Перекл. з нім. Конкевич О. Львів 2008.
16. Рацінгер Йосиф. *Цінності в часи перемін. Долання майбутніх викликів* / Перекл. з нім. Конкевич О. Львів 2006.
17. Ratzinger Joseph. (Pope Benedict XVI). *The Divine Project* [eBook] Ignatius 2023.

ДОПОМІЖНА:

1. Бальтазар Ганс Урс. *Пасхальне таїнство* / Перекл. з нім. Лозинської Н. 2011.
2. Барботін Еммануель. *Праця, гріх, спасіння* / Перекл. з нім. Теодорович Г. // *Сопричастя* 4 (1999).
3. Батрух Стефан. *Модель християнського життя у творах св. Василя Великого*. 2007.
4. Гаваньо Іван. *Філософські аспекти християнсько-юдейського діалогу* // *Богословія*. Т. 63, книга 1-4 (1999).
5. Іван Павло II. Енцикліка *Redemptor hominis*. Львів 2008.
6. Іванчіч Т. *Діагностика душі й агіотерапія* / Перекл. з хорв. Гладкий О. Львів 2023.
7. Каспер Вальтер. *Ісус Христос – останнє слово Бога* / Перекл. Гнип А. // *Сопричастя*, 4 (2002).
8. Ковальська Фаустина. *Милосердя Боже в моїй душі. Щоденник* / Перекл. з пол. Угрин Т., 2014.
9. Павло VI. Енцикліка *Populorum progressio*. Львів 2011.
10. Рацінгер Йосиф. *Значення Господнього дня* // *Сопричастя* 4 (1994).
11. Рацінгер Й. *Хресна дорога* // *Слуги хреста* / Перекл. з італ. Новікова К. Київ 2006.

12. Святий Августин. *Сповідь* / Перекл. з лат. Мушак Ю., Львів 2021.
13. De Clue Richard. *Joseph Ratzinger's Theology of Divine Revelation A DISSERTATION*. 2021.
14. Gacka Bogumil. *Znaczenie "osoby" w teologii Josepha Ratzingera-Benedykta XVI*. 2010.
15. Hahn Scott. *The Authority of Mystery. The Biblical Theology of Benedict XVI // Letter & Spirit 2* (2006).
16. Nichols Aidan. *The thought of pope Benedict XVI. New edition. An introduction to the theology of Joseph Ratzinger*. 2007.
17. Pope Benedict XVI. *A Reason Open to God: on universities, education and culture*. 2013. xxiv.
18. Rowland Tracey. *Ratzinger's faith. The Teology of Pope Benedict XVI*. 2008.
19. Shonborn Cardinal. *Foreword // Creation and evolution*. San Francisco 2008.

ІНТЕРНЕТ РЕСУРСИ:

1. Бенедикт XVI. *Блаженні миротворці* 1.01.2013 // vatican.va (10.08.2023).
2. Бенедикт XVI. *Людина, серце миру* 1.01. 2007 // vatican.va (10.08.2023).
3. Бенедикт XVI. *Якщо ви хочете культивувати мир, захищайте творіння* 1.01. 2010 // vatican.va (10.08.2023).
4. Гайнц Майкл. *Папа Бенедикт XVI і руйнування шаблонів* 2.03. 2023 // churchlifejournal.nd.edu (4.06.23).
5. Маркс Карл. *Тезиси о Фейєрбахе* // marxists.org (13.05.23).
6. Міжнародна богословська комісія. *Причастя та управління: Люди, створені на образ Божий* // vatican.va (19.06.2023).
7. Мірус Джеф. *Ратцінгер: Зрозуміти Божий план, як описано в Святому Письмі* 28.03. 2023 // catholicculture.org (19.06.23).
8. О. Де Гааль Емері. *Ратцінгер проти К'єркегора щодо десекуляризації* 26.06.2023 // wordonfire.org (24.10. 2023).

9. Рацінгер Йосиф. *Спасіння: більше ніж кліше?* 23.10.2018 // churchlifejournal.nd.edu(4.06.2023).
10. Роуланд Трейсі. *Благочестя Папи Бенедикта XVI і його пристрась до правди* 4. 01. 2023 // abc.net.au (11.11.2023).
11. Роуланд Трейсі. *Десять теологічних принципів зі скарбниці Бенедикта XVI* 31.12. 2022 // whatweneednow.substack.com (10.07.23).
12. Роуланд Трейсі. *Йозеф Ратцінгер як доктор втіленої краси* // tandfonline.com (13.10.2023).
13. Руїні Каміло. *В серці вчення Бенедикта XVI проповідувати істину Ісуса Христа* 1.02. 2007 // christendom-awake.org (24.08.2023).
14. Свон Біллі. *Йозеф Рацінгер і свобода людини* 4.01.2023 // wordonfire.org (3.08.2023).
15. Шеремета Володимир. *Екологічне вчення папи Венедикта XVI в контексті сучасних викликів епохи* 14.08.2018 // rodynaugcc.if.ua (17.08.2023).
16. Nichols Aidan. *The theology of Joseph Ratzinger* 30. 03. 2001 // christendom-awake.org (24.08.2023).
17. Nichols Aidan. *Benedict XVI on the Holy Images. Spring 2007* // stpaulcenter.com (12.11.2023).
18. Rowland Tracey. *Joseph Ratzinger's trinitarian teology of culture* [PDF] // communio-icr.com (1.10.23).
19. Rowland Tracey. *Joseph Ratzinger's Trinitarian theology of culture* [PDF] // communio-icr.com (8.08.2023).